Jaargang 3 | Nummer 2 | 2014

immaterieel erfgoed

Carnaval op Aruba
Oud Limburgs Schuttersfeest
Scheveningse tradities
Kortebaandraverij Stompwijk

Erfgoedzorg

Als kind woonde ik ongeveer een kilometer van de grens met België. Op zondag gingen wij nog al eens in België friet halen zodat mijn moeder niet hoefde te koken. In Poppel, net over de grens bij Goirle, hadden ze de lekkerste friet. Op een splitsing van straten stond een frietkot en daar bakten ze van die heerlijke krokante aardappelstaafjes die je dan in een puntzak met een stukje krant eromheen meekreeg. Ook de mayonaise of liever de tartaarsaus – mayonaise met ei en heel fijn gehakte peterselie en sjalotjes – was veel lekkerder dan thuis. Wilde mijn moeder echter kroketten op brood eten, dan haalden wij die juist bij de frietboer in Goirle. En dat deden meer mensen. De friet was lekkerder in België en de snacks in Nederland. De Belgische frietkotcultuur staat nu op de Vlaamse Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Wachten is het wanneer de kroket uit de muur, een traditie die weer typisch Nederlands is, aangemeld wordt voor de Nederlandse inventaris. Beide heerlijkheden zijn weleens waar geen bedreigd erfgoed, maar ze behoren wel tot ons culinair erfgoed.

Als gemeenschappen hun traditie op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed hebben geplaatst, is de volgende stap de uitvoering van hun erfgoedzorgplan. In dit plan hebben de aanvragers de problemen in de overdracht naar volgende generaties in kaart gebracht en een strategie bedacht om die problemen op te lossen. In dit nummer van Immaterieel Erfgoed vertellen de mensen achter de Hindelooper cultuur en het Staphorster stipwerk hoe zij te werk zijn gegaan. Hindeloopen heeft een hele structuur opgezet waardoor alle basisschool-leerlingen les krijgen in de Hindelooper taal, schilderwerk en streekdracht. In Staphorst is nieuwe verf uitgevonden om textiel met stipwerk ook in de wasmachine te kunnen wassen. Hierdoor krijgt het Staphorster stipwerk een nieuwe toekomst en wordt de Hindelooper cultuur doorgegeven aan jongeren.

De Zwolse balletjes staan niet op de Nationale Inventaris, maar ook hier is actie gevoerd om de snoepjes te behouden voor volgende generaties. De oude stekenbakker heeft zijn geheime recept doorgegeven aan een opvolger en jonge Zwolse ondernemers hebben hun schouders gezet onder het behoud van het Zwolse Balletjeshuis. Het zijn alle drie inspirerende voorbeelden om immaterieel erfgoed een toekomst te geven.

Ineke Strouken
hoofdredacteur

Inhoud

Immaterieel Erfgoed

7 Vlaamse frietkotcultuur

19 Oud Limburgs Schuttersfeest

33 Kortebaandraverij Stompwijk

42 Hindeloopen voert erfgoedzorg uit

Tradities

4 Zwolse balletjes

11 Carnaval op Aruba

26 Scheveningse cultuur

38 Verhalenverteller van het jaar

Projecten

14 Heilig textiel in Bolivia

16 Nieuwe toepassingen voor stipwerk

45 Symposium over ambachten

47 Maasgouw inventariseert tradities

Nieuws

24 Kermisexpositie

24 Streekdracht inspireert

24 Koninklijk zilver

25 Lokale fondsen

25 Voorraadpotten

25 Romeinse limes

25 Rituele plekken

32 Europese Unie

32 Prijsvraag ambachtelijke souvenirs

51 Verslag conferentie ambachten

Boeken

36 Ambachten

36 Vlöggeln

36 Volkskunde kaarten

37 Oudste Oranjevereniging

37 Onkuisheid

37 Jaren 60

Kijk ook op
www.volkscultuur.nl

De magie van Zwolse balletjes

De kennis van stekenbakker moet behouden blijven

Tekst Saskia van Oostveen
Foto´s Ingeborg Lukkien, Zwolse Balletjeshuis

Het Zwolse balletje was een snoepje om de koffie zoet te maken.

Het worden al de 'wonderballen' van Zwolle genoemd: de Zwolse balletjes en dan met name de nieuwste variant: het blauwe Zwolse balletje. Binnen een half jaar tijd kwam er een Facebookpagina met meer dan 3.000 likes. Er werd een speciale stichting voor opgericht, er werd een nieuwe exploitant voor de winkel aangesteld en ook een nieuwe stekenbakker. Wat is er zo bijzonder aan Zwolse balletjes?

Zwolse balletjes zijn 'steken': zoete snoepjes van circa twee centimeter in doorsnede. Vroeger, toen de suiker schaars en dus duur was, werden ze op een bijzondere manier gebruikt om de koffie te zoeten. Het snoepje werd achter de kiezen in de mond gestoken. Als je dan koffie dronk, spoelde je die langs de steek en zo had je zoete koffie, zonder suiker erdoorheen te roeren. Als het kopje koffie leeg was, legde je de steek op het schoteltje naast het koffiekopje om het bij het volgende kopje koffie weer te gebruiken. Een heel zuinige manier om de drank te zoeten.
In Zwolle maken ze heel lekkere steken, die ze – ondanks de rechthoekige vorm – Zwolse balletjes noemen. Ze worden gemaakt door een stekenbakker volgens een oud en geheim recept. De basis is een suikerdeeg waaraan verschillende natuurlijke smaakstoffen worden toegevoegd. Van oorsprong werd bruine suiker gebruikt en waren de steken donkerbruin. Toen er kristalsuiker beschikbaar kwam, werden er ook witte en gekleurde steken gemaakt. Zwolse balletjes zijn er tegenwoordig in veel verschillende kleuren en smaken.

Geheim recept

Er doen verschillende verhalen de ronde over de geschiedenis van het balletje. De balletjes worden verkocht met deze versie: Zwollenaar Jan van der Kolk kocht het geheime recept voor de steken van zijn schoonvader Gerhardus Arink, suikerbakker en stekenbakker van beroep en woonachtig in Kampen. Van der Kolk verhuisde in 1845 naar een pand aan het Grote Kerkhof (nu Grote Kerkplein) in Zwolle, later bekend als het Zwolse Balletjeshuis, waar hij een kruidenierszaak ging runnen. Hier werden en worden tot op de dag van vandaag de Zwolse balletjes verkocht en gemaakt volgens hetzelfde oude, geheime recept. Maar er zijn ook andere versies van deze geschiedenis in omloop. Het is bijvoorbeeld niet duidelijk vanaf welk moment er precies Zwolse balletjes werden gemaakt in het Zwolse Balletjeshuis.

Het maakproces gaat ongeveer zo: de stekenbakker verwarmt suiker in (de originele) koperen ketels tot een temperatuur van 170 graden. Dan giet hij de massa op een met boter ingesmeerde en met water gekoelde metalen tafel zodat het geheel afkoelt tot de juiste temperatuur. Aan de suikermassa worden smaakstoffen toegevoegd, de massa wordt in kleinere porties gestoken en gekneed tot er een lange streng soepel suikerdeeg is ontstaan. Het kneden van het deeg is een zwaar en secuur werk. Als het deeg precies goed is, gaat het door een wals, die er kleine brokjes uitsteekt en de balletjes door een koeling voert. Daar worden ze door de lagere temperatuur hard en vallen in een bak poedersuiker, zodat ze niet aan elkaar kleven.

Visitekaartje van Zwolle

Zwolse balletjes waren een symbool van Zwolle. 'Bij mijn huwelijk deelde mijn vader aan de gasten van buiten Zwolle blikjes Zwolse balletjes uit en ik nam ze altijd mee op vakantie, om als presentje weg te geven. Het Zwolse balletje was een beetje een ambassadeur van de stad,' vertelt de geboren en getogen Zwolse Alet Boukes. 'Maar de laatste jaren liep de verkoop van de balletjes terug. De beleving werd minder.'
Afgelopen jaar leek het maken en verkopen van Zwolse balletjes niet meer rendabel en besloot de eigenaar van het Zwolse Balletjeshuis ermee te stoppen. Het nieuws bracht een schok teweeg in Zwolle, dat reacties als 'Dat kan toch niet waar zijn!' en 'Dat willen wij niet laten gebeuren!' bij de Zwollenaren opriep.
Gerrit Jansen, een Zwolse ondernemer, was één van hen. Met een groep jonge ondernemers maakte hij een plan om de toekomst van het Zwolse balletje veilig te stellen. Trots op Zwolle en trots op het Zwolse balletje, besloten zij samen de schouders eronder te zetten. Ze richtten een Facebookpagina en een stichting op, met als doel het Zwolse Balletje met het Zwolse Balletjeshuis en het beroep van stekenbakker als symbool van de stad toekomst te geven.

Hiervoor moesten eerst een nieuwe uitbater voor het Zwolse Balletjeshuis en een nieuwe stekenbakker gevonden worden. Er volgde een selectieprocedure, waarbij de erfgoedgedachte een grote rol speelde, evenals een goed gevoel. Jan-Paul Bakker, voorzitter van de Stichting Zwolse Balletjes, vertelt: 'We wilden als stichting van de nieuwe ondernemer wel weten wat hij wilde gaan doen. Hoe gaat hij om met het erfgoed? Eén ondernemer bleek toch te commercieel te zijn. Het plan was begrijpelijk, maar het voelde niet goed'. Uiteindelijk kwamen ze uit bij Ilona de Rijke, een Zwolse uit de horecawereld met ervaring, passie én nieuwe ideeën. 'Dat was precies waar we naar op zoek waren. Een jong iemand die de traditie wil behouden, maar ook iets wil toevoegen,' vertelt Bakker. Vol enthousiasme exploiteert zij sinds november 2013 het Zwolse Balletjeshuis.

Datzelfde geldt voor de nieuwe stekenbakker Jack Stiekema. Hij heeft veel gevoel voor het Zwolse balletje en wil zich er graag voor inzetten. Hij leerde het vak van de oude stekenbakker en werkt nu parttime als stekenbakker in de kelder van het Zwolse Balletjeshuis. Samen hebben zij het hele proces onder de loep genomen . 'Het maken van de balletjes komt heel nauw. De omstandigheden moeten precies goed zijn. Zelfs het weer en de seizoenen hebben invloed op de smaak. Dat heeft te maken met de luchtvochtigheid op het moment van stolling van de suiker. Als die niet goed is, mislukt het snoepje. Het heeft ook invloed op de houdbaarheid, de vorm en de smaak,' aldus Bakker.

De toekomst

Bakker ziet de toekomst van het Zwolse balletje positief tegemoet. Als stichting trekken ze er heel hard aan om Zwolse balletjes (weer) volop in de belangstelling te krijgen. De tijd is er rijp voor, meent hij: 'Er is een hang naar nostalgie. Mensen zijn op zoek naar dingen waar ze zich als Zwollenaar mee kunnen identificeren.' Bij het Zwolse Balletjeshuis zijn ze dan aan het goede adres. Ilona de Rijke verwelkomt iedereen enthousiast en vertelt graag het bijzondere verhaal van de traditie van Zwolse balletjes en het Zwolse Balletjeshuis. Bij elk zakje of blikje balletjes zit een foldertje met informatie over

Zwolse ondernemers en particulieren zetten zich in om de Zwolse balletjes te behouden.

Toen kristalsuiker zijn intree deed kregen de balletjes meer kleuren.

de geschiedenis en de productie van het Zwolse balletje. Behalve het recept natuurlijk, want dat is nog steeds geheim.

Wie meer wil weten over de band van Zwolle met de speciale steken, kan terecht bij het onderzoek dat Alet Boukes, oud-stadsdichter van Zwolle, daarnaar deed, in samenwerking met het Historisch Centrum Overijssel. Hun onderzoek werd gepubliceerd in het Zwols Historisch Tijdschrift, dat in de Zwolse boekhandels verkrijgbaar is.
Met het verhaal van de traditie zit het dus wel goed. De stichting is nu bezig met het beschrijven en documenteren van het ambacht van stekenbakker. Dat is niet alleen nuttig om de traditie nader in kaart te brengen, maar komt ook van pas bij het opleiden van nieuwe stekenbakkers. De stichting, De Rijke en de huidige stekenbakker willen graag de productie van de snoepjes opschalen, maar daarvoor is meer menskracht nodig. De stichting is daarom in overleg met Landstede en met Deltion, ROC voor Zwolle en omgeving, om te onderzoeken of er een mogelijkheid is om stekenbakken in een van hun opleidingen in te voegen, als specialisatie voor banketbakkers bijvoorbeeld. Op die manier proberen ze een basis te leggen voor de toekomst van het ambacht van stekenbakker.

Innovatie en vernieuwing

Een traditie moet met zijn tijd meegaan om te overleven. Hoe zit dat bij de Zwolse balletjes? ‘De stichting heeft vanaf het begin duidelijk gemaakt aan Ilona de Rijke en Jack Stiekema dat ze zich niet beperkt moeten voelen om nieuwe dingen uit te proberen,’ vertelt Bakker. ‘Als de basis – zoet – maar behouden blijft, is er heel veel mogelijk’. Het experimenteren resulteerde in een supernieuw Zwols balletje, in de kleur blauw. Nu wordt er een zakje verkocht met witte en blauwe balletjes, de kleuren van de stad Zwolle.

Naast de nieuwe smaak wordt ook gewerkt aan een nieuwe schare klanten. Via de Facebookpagina wordt veel reclame gemaakt voor de balletjes. Het Zwolse Balletjeshuis doet mee aan de SmaakRoute Zwolle, een stadswandeling langs ‘ambachtelijke smaakwinkels’. Verder proberen de leden van de stichting de Zwolse balletjes ook een ingang in het bedrijfsleven te geven. ‘Lokale ondernemers geven aan dat ze best een schaal met Zwolse balletjes op hun balie willen neerzetten, als visitekaartje van de stad. Maar daarmee lopen we direct al tegen een praktisch probleem aan: het basis ingrediënt van de balletjes is suiker. Als je de balletjes bij elkaar in een schaal doet, wordt het één grote klevende suikerklomp.

Daarom zijn we nu aan het kijken naar een ‘vrienden van-constructie’. Met de opbrengst hiervan kunnen we de Zwolse balletjes individueel laten verpakken, zodat ze geschikt zijn om op een balie te zetten, of om bij de koffie te serveren. De mensen die ‘vriend-van’ worden, krijgen waarschijnlijk een soort abonnement, zodat ze een aantal keer per jaar automatisch een zakje of blikje balletjes thuisgestuurd krijgen, en een rondleiding met uitleg in het Balletjeshuis bijvoorbeeld. Op die manier proberen we de Zwolse balletjes breder neer te zetten en meer bekendheid te geven.’ Een voordracht van het ambacht stekenbakker voor de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland past dan ook helemaal in de plannen van de stichting.

De magie van de Zwolse balletjes

Het nieuwste balletje is niet alleen mooi en lekker, het brengt ook geluk, naar het schijnt! Het begon met de onthulling van de nieuwe blauwe balletjes door Bakker, die dit jaar Stadsprins van ‘Sassendonk’ is. Hij presenteerde de balletjes in de skybox van PEC Zwolle, vlak voor de wedstrijd tussen PEC Zwolle en Ajax. De uitslag 1-1 was heel verrassend. Vervolgens wonnen drie Olympische schaatsers uit Zwolle medailles. Ook zij kregen de nieuwe Zwolse balletjes. Tot slot won PEC Zwolle de KNVB bekerfinale van AJAX. De Zwolse balletjes moeten dus wel wonderballetjes zijn…

De frietkotcultuur op de Vlaamse Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed

Belgische frieten

Tekst André Delcart
Foto’s Frietmuseum Brugge, Eddy Cooremans

In januari besliste de Vlaamse minister van Cultuur, Joke Schauvlieghe, om de Vlaamse frietcultuur en de frietkot te erkennen als immaterieel erfgoed, althans voor het Vlaamse landsgedeelte. Hier ging een uitgebreide studie, gesteund door duizenden handtekeningen, aan vooraf waaruit duidelijk bleek dat het frietkot samen met de frieten typisch Belgisch zijn. Een studie die eigenlijk niet nodig was, want de hele wereld erkent de Belgische friet en de manier waarop hij aan de man wordt gebracht. In die optiek wordt nu verder gewerkt om ook in het Duitstalig landsgedeelte en in Wallonië een dergelijke erkenning te verkrijgen.

Aardappelen worden reeds duizenden jaren geteeld in Zuid-Amerika waar ze deel uitmaakten van de voeding van de oorspronkelijke bevolking (de Inca-Indianen) en nu ook nog belangrijk zijn. Het zijn de conquistadores of de Spaanse veroveraars die na Christoffel Columbus in de zestiende eeuw de aardappel ontdekten en hem meebrachten naar Europa, naar hun thuisland Spanje.

De aardappel in Europa

Enkel de kloosters – de ongeschoeide karmelietessen – geloofden in de aardappel als voedsel en verbouwden de aardappel. De uitbreiding van de kloosterorde naar Italië bracht de aardappel dichter bij ons. Een Pauselijke Nuntius die in ons land verbleef en ziek werd, kreeg vanuit zijn kloosterorde in Italië aardappelen toegezonden ter versterking van zijn gezondheid. Helaas de man overleed en zijn gastheer, de prefect van Mons, bracht de resterende aardappelen naar Clusius, een verdienstelijk plantkundige, die de aardappelen als exotische plant liet planten in de botanische tuinen van Wenen en Leiden. Aan de voedingswaarde werd nauwelijks aandacht besteed.

Een andere ingang is deze van de Waldenzen – geloofshervormden – die in Spanje werden verjaagd en als nomaden door Frankrijk zwierven en zich telkens een tijdlang vestigden in Franse streken als de Alpen, Franche Comté en de Alpen waar ze de aardappel verbouwden om in hun onderhoud te voorzien. Door hun trektochten bereikte de aardappel België, waar hij vanaf het einde van de zeventiende eeuw werd aangeplant en langzaam ingang vond als voedsel.

Via Zeeland maakte ook Nederland kennis met de aardappel van waaruit hij zich over Nederland verspreidde en algemeen volksvoedsel werd. Dat de aardappel op termijn belangrijk werd in de Nederlandse voedselvoorziening mag blijken uit het aardappeloproer te Amsterdam in 1917, toen er schaarste ontstond ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog. Nederland ging zich bovendien toeleggen op de veredeling van de aardappel. Nieuwe rassen werden ontwikkeld om een betere opbrengst te verkrijgen. Nederland is niet alleen pionier, maar ook wereldleider in het ontwikkelen en commercialiseren van nieuwe rassen.

Friet - patat

Frieten zijn langwerpige staafjes aardappel die in heet vet of hete olie worden gebakken. Taalkundig zijn er heel verkeerde begrippen, zo is de benaming 'friet' eigenlijk al fout. Je eet steeds meer dan één friet en je bestelt geen friet maar een portie frieten of kortweg frieten.

De Nederlanders hebben het over patat en patat-friet. Misschien kunnen we het bewaren als dialectvorm, maar helemaal juist is het niet. Bij het afkorten van samengestelde woorden ga je heel vaak een afkorting gebruiken, waarbij je enkel het belangrijkste woord overhoudt. Bijvoorbeeld: gekookte ham wordt ham. Soms wordt een naam ook overgedragen op een ander product. U wilt bijvoorbeeld het botervlootje doorgeven, terwijl u goed weet dat er margarine in zit.

Naar analogie met andere samengestelde woorden gingen men het woord patat-friet afkorten tot patat en dat is nu net helemaal verkeerd. Het woord patat-friet bestaat uit twee zelfstandigheden: de patat (de vrucht of de knol) en de friet (de typische vorm van verwerken).

In oorsprong werden de frieten verpakt in vetvrij papier dat tot een puntzak werd gedraaid. Daaromheen werd krantenpapier gewikkeld om te isoleren.

Dus voortaan gaat u geen patat of patat-friet meer kopen aan het frietkraam, maar bij voorkeur om een zak 'frieten' vragen. Met de woordcombinatie 'patat-friet' om te keren tot 'frietpatat' zitten we daarentegen wel goed, want hier wordt wel degelijk de knol benoemd, een aardappel geschikt om frieten mee te bakken.

Frituren is koken in vet

Frieten mogen dan typisch Belgisch zijn, op het bakken van stukjes aardappel in olie of vet hebben we geen alleenrecht. In de Zuidelijke landen is het gewoonte om zowat alle ingrediënten in de olie te bakken. Dikwijls werd onder het braadspit een in gietijzer vervaardigde platte schaal: 'de léchefrite' geplaatst om het afgedropen vet op te vangen. We kunnen ons best voorstellen dat de stukjes aardappel die men hierin gaar maakt een lekkernij vormen.

Frieten zijn in reepjes gesneden aardappel die in een pan gevuld met hete vetstof of olie worden gebakken. Het zal wel een eeuwige discussie blijven wie de friet heeft uitgevonden, maar de hele wereld beschouwt de Belgische frieten als dé referentie.

In heel wat kookboeken vóór 1900 vinden we de term 'pommes de terre frites'. Bij nader inzien gaat het hier evenwel om vooraf geblancheerde in rondellen of schijven gesneden aardappelen die dan in hete boter worden gebakken of gefruit. Eigenlijk gaat het om gebakken aardappelen of 'pommes de terres rissolées'.

Le journal de la cuisine (1894) stelt duidelijk: 'de frituur moet voldoende vet bevatten dat het te frituren product er in ondergedompeld wordt'. Frituren is dus koken in vet. Wanneer men braadt in boter of vet zonder dat het object er in ondergedompeld is, is dat geen frituren, maar braden zoals men een stuk vlees bakt.

FRITZ op de kermis

Voor de eerste frieten moeten we naar de kermis, waar de vele bezoekers iets te eten moest worden aangeboden. In eerste instantie waren dat peperkoeken, later wafels en nog later beignets en frieten. Bij de inschrijvingen van de exploitanten van de kramen op de kermis in Luik uit 1838 vinden we Frederick Krieger, een Elzasser van Duitse afkomst, die er onder de naam FRITZ 'Cromprîres frich' verkoopt. 'Cromprîres' is een dialectwoord voor aardappelen en 'frich' is mogelijk een afkorting van zijn naam, maar ook een zinspeling op frites. Zijn handel floreert en enkele jaren later baat hij een prachtige houten constructie uit waar je aan een tafel rustig een portie frieten geserveerd op een porseleinen bord kan opeten, gezeten in een pluche zetel. FRITZ doet uiteraard andere kermissen aan, onder meer Verviers. Daar adverteert hij onder de naam 'le roi des pommes de terre', maar ook op de kermissen van grote Vlaamse steden als Gent, Antwerpen en Kortrijk maakt FRITZ zijn opwachting. Het succes van FRITZ zet ook andere kermismensen aan tot het aanbieden van frieten.

Eigenlijk geen evidentie voor die tijd, want de 'friteuzen' of kookpotten met daarin de hete vetstof werden warm gestookt met hout of kolen. Geen eenvoudige opgave om de temperatuur van het vet op een constante temperatuur te houden, maar blijkbaar slaagde men daar wel in.

Frietkot

Het succes van de frietkramen op de kermis zette mensen er toe aan ook buiten de kermisperiode frieten aan te bieden aan de bevolking, op drukke plaatsen, in de nabijheid van stations en op het dorpsplein, vaak enkel in het weekend.

De eerste frituren waren gammele optrekjes, vandaar de naam 'Frietkot'. De frieten werden geserveerd in een vetvrij papier dat handig in een puntzak werd gerold en verder omwikkeld werd met krantenpapier als isolatiemateriaal. De frieten at je op in de directe buurt en natuurlijk met je vingers, want vorkjes waren er niet, die zijn pas veel later gekomen. Echt streetfood dus.

Geleidelijk verbeterde de uitvoering en uitrusting van het 'frietkot'. Kolen werden vervangen door gas, de vuren werden uitgerust met een thermostaat wat een geweldige verbetering betekende. Ook de behuizing veranderde, van omgebouwde caravan of autobus tot moderne

Frietkoten zijn een Belgisch verschijnsel, dat aan het verdwijnen is.

België is bekend om zijn heerlijke frieten.

constructies in hout en/of kunststof. Ondanks die evolutie zijn die 'losstaande frituren' grotendeels verdwenen uit het straatbeeld. Vaak om praktische redenen, want het was moeilijk werken met beperkte voorzieningen, maar vooral omwille van stedenbouwkundige regels. Gemeenten vonden het niet passend in het straatbeeld en de toelating van ambulante handel werd door de overheid bewust afgebouwd.

In België is de frituur nog steeds een geliefde plaats om de honger te stillen.

De frieten worden twee maal gebakken in olie of vet.

Het merendeel der uitbaters vond een onderkomen in gebouwen met goed uitgeruste apparatuur en waar de klant in alle rust ter plaatse zijn frieten kan opeten. Momenteel telt België zo'n 5000 frituren voor meer dan de helft binnen een gebouw. Een uniek concept, want elke zaak wordt gekenmerkt door de eigen inrichting en aanbod. Bovendien is het de uitbater, die mede instaat voor de persoonlijke ontvangst van de klant. In tegenstelling tot de ketens die snacks aanbieden met een gestandaardiseerde inrichting en aanbiedingen.

De frituur is een eerder lokaal gebeuren, voor iedereen toegankelijk en daardoor ook een sociaal gebeuren waar mensen tijdens het wachten op hun bestelling of het opeten er van een gesprek aangaan en contacten leggen.

Krokant korstje om zachte puree

Geleidelijk is er een kentering om meer vloeibare vetten (oliën) te gebruiken, vaak om gezondheidsredenen, maar veel frituren houden vast aan het gebruik van rundvet dat smakelijker frieten zou opleveren.

België en de Belgische frituren zijn bekend om hun lekkere frieten. Het gebruik van een geschikte aardappel (het bintje) die vers dient te worden gebakken. Een eerste maal op 160°, gevolgd door een tweede bakbeurt op een temperatuur van 180°. Precies die hoge kwaliteit en goede smaak van onze frieten heeft gemaakt dat België één van de grootste exporteurs ter wereld is van voorgebakken en diepgevroren frieten, steeds refererend naar de Belgische frieten. Ook Nederland realiseert gouden zaken in de verwerking van de aardappel tot frieten.

Je bezoekt de frituur hoofdzakelijk om de frieten, maar toch heb je er graag nog wat bij om tot een complete maaltijd te komen. Vroeger bleef dat beperkt tot een hardgekookt ei, een bal gehakt en een enkele keer stoofvlees. Tegenwoordig kan je kiezen uit een heel gamma, waaronder een kroket, een bitterbal en nog veel meer, vaak van Nederlandse makelij.

Binnen het aanbod van de sausen blijft mayonaise de topper. Ook al is er tegenwoordig mayo, light-mayonaise en fritessaus, sausen waarbij het deel olie werd vervangen door andere ingrediënten binnen het kader van minder vet. Heel wat andere sausen hebben hun intrede gedaan, ketchup, curry saus en andere producten, vaak met exotische namen, maar die veelal toch mayonaise als basis hebben.

De ideale frietaardappel

Voor de bereiding van frieten hebben we uiteraard goede aardappelen nodig: het bintje – een ras van Nederlandse origine – is nog de steeds de ideale aardappel. Het bintje is een variëteit voor het eerst geteeld in 1905 door de Nederlandse onderwijzer Kornelis Lieuwes de Vries uit Suameer. Behalve onderwijzer kweekte hij aardappelen voor de Friese Maatschappij voor Landbouw. Op de vensterbanken van de klas groeiden aardappelplanten in plaats van de gebruikelijke sierplanten. Dat leidde tot het ontstaan van het nieuwe ras dat hij Bintje noemde, naar een meisje uit zijn klas. Het bintje veroverde de hele wereld en is nog steeds het meest populaire aardappelras. De blanke aardappels zijn vrij groot, ovaal van vorm. Ze bezorgen de teler een goede opbrengst en zijn polyvalent als kookaardappel, ideaal voor het bakken van frieten en zelfs geschikt voor industriële verwerking.

Immaterieel erfgoed

In Vlaanderen bevindt zich in Brugge, in een prachtig gebouw uit de veertiende eeuw, een uniek museum – het Frietmuseum – waar iedereen kennis kan maken met de historiek van de aardappel, maar vooral met de Belgische friet, frietcultuur en de frituur. Na het bezoek kun je, om je honger te stillen na zoveel informatie, genieten van een lekkere portie frieten.

Het Frietmuseum is gelegen in de Vlamingstraat 33, in het centrum van Brugge (www.frietmuseum.be)

Het grootste feest van het eiland

Wie meedoet in de parade krijgt veel complimenten voor zijn mooie kostuum.

Carnaval op Aruba

Nederlanders kunnen trots zijn op hun carnavalsfeesten, waar velen ieder jaar weer reikhalzend naar uitkijken. Heerlijk, die voorbereidingen en een paar dagen uitbundig feestvieren. Maar in de warmere streken van het Koninkrijk gaat het er nog veel grootser aan toe. Het carnaval op Aruba is in de hele wereld bekend en het duurt ook niet maar een paar dagen!

Foto's Nationale Beeldbank

De officiële opening van het carnavalsseizoen is gewoon op 11 november om 11 uur 's morgens. Maar daarna wordt het al snel anders. Al in de eerste week van januari breekt het feest los. Er zijn optochten, muziekfestivals, koninginneverkiezingen, dansfeesten en een lichtjesparade. Daarnaast is er nog plaats voor allerlei wedstrijden, shows, tentoonstellingen, lezingen en nog veel meer.

Saamhorigheid

Dit jaar was de zestigste keer dat het carnavalsfeest op Aruba werd gevierd. Nóg grootser, nóg uitbundiger, nóg meer publiek dan anders. Er komen altijd heel wat toeristen af op het kleurrijke feest, dat meestal onder buitengewoon gunstige weersomstandigheden plaatsvindt. Veel Arubanen die niet op het eiland wonen, komen ervoor naar huis.
Zoals Ilonka, een vijftigjarige Arubaanse die met een Fransman trouwde en al jaren in Frankrijk woont. In de zomervakantie en tijdens carnaval is ze altijd op het eiland te vinden. Voor haar is carnaval een dierbare traditie: 'Het gaat om creativiteit, saamhorigheid. Het bij elkaar komen en samen werken aan je kostuum, het delen van materiaal, de behulpzaamheid. Het is voor mij ook een manier om aan stress te ontsnappen en uit de dagelijkse sleur te stappen. Zo geconcentreerd bezig zijn met je stukken, het feest vieren, je dagelijks leven naar de achtergrond schuiven om even in het middelpunt van de belangstelling te staan, in de spotlights. Naar buiten treden en meedoen aan de parade is volgens mij goed voor je zelfvertrouwen.'

Tumba muziek

Er is inderdaad heel wat creativiteit nodig voor het maken van de kostuums, die vaak bestaan uit enorme stellages, die allemaal meegedragen moeten worden. Pluimen, ruches, geweldige hoofddeksels, vleugels, en alles overgoten met kleur. Er is lang aan gewerkt, want het gaat niet aan om met je kostuum van vorig jaar te komen. Er is bovendien niet maar één parade, maar een hele reeks. Er zit vaak veel bloot tussen de versierselen en dat kan natuurlijk met die tropische temperaturen.

Er wordt gedanst, vaak op Tumba-muziek en sinds 1971 hoort er een Tumba-festival bij het feest, waarbij ook een Tumba-koning wordt gekozen en bij de jeugd een 'Tumberito'. Tumba-muziek is vrolijk, met grappige teksten, en heel geschikt om op te dansen. Deze muziek is vroeger door de slaven uit Afrika naar het Caribische gebied gebracht. Maar er is ook veel andere, voornamelijk Zuid-Amerikaanse muziek zoals de calypso, de rumba, merengue, salsa en samba. En daarbij bandjes die typisch Nederlandse muziek spelen, zoals de mariniers.

Dansen, springen, lachen en… kijken. Yentl van 15: 'Ik vind het mooi, de kostuums en alle kleuren en kleurencombinaties. De make-up en de muziek, allemaal heel mooi! Ik vind het ook leuk hoe mensen helemaal opgaan in de viering. Ik ben zelf niet zo'n danser. Als ik word meegesleurd, kan ik even meedansen. Ik vind carnaval heel belangrijk, want het is echt iets van Aruba en we zijn er beroemd om. Voor mij is carnaval een expressie van wat leeft in mijn fantasie voor wat betreft kleur en muziek. Ik werk er hard aan om mijn inspiratie te verwerken in een unieke creatie en deze te presenteren. Ik geniet van het straatbeeld waar zoveel verschillende mensen samen zijn, die samen eten en drinken, praten en genieten. Als je meedoet in de parade krijg je zoveel complimenten voor je mooie kostuum en body piece, voor de versiering en je hele presentatie. Er wordt geklapt en er worden heel veel foto's gemaakt. Na carnaval krijg je foto's die toeschouwers hebben gemaakt, van mensen die je niet eens kent. Dat is geweldig!'

Fakkelparade

In 1921, toen voor het eerst carnaval werd gevierd op Aruba, was het nog maar een bescheiden feestje. Er wordt gezegd dat het lang geleden door de arbeiders in de olie-industrie uit Trinidad naar het eiland is gebracht. Groepen binnen de Arubaanse elite hebben deze viering opgepakt en verder uitgebreid. Aruba Tivoli Club begon in 1944 met kleine vieringen. In 1955 werd de eerste carnavalsparade gehouden.

Hoewel de Arubaanse bevolking voor het overgrote deel katholiek is en carnaval stevig met de katholieke kerk is verbonden, is daarvan niet veel te merken. Je ziet het wel aan de vaststelling van de datum, die ieder jaar anders is. Wanneer carnaval plaats zal vinden, wordt berekend vanuit eerste paasdag. De paaszondag is de eerste zondag na de eerste volle maan na het begin van de lente. Ga dan zeven weken terug voor de eerste carnavalsdag.

Officieel begint het feest op een zondag, maar in de loop der jaren is de zaterdag er als extra feestdag bij gesmokkeld. Intussen is er op de eerste zaterdag na Nieuwjaar altijd al een kleine fakkelparade die de *spirit* van carnaval tot leven brengt. Carnaval wordt gevolgd door Aswoensdag en een periode van vasten, waarna het paasfeest volgt.

Verbranden van koning Momo

Op de zondag voor Aswoensdag is de Grand Carnaval Parade in Oranjestad. De volgende dag zijn de scholen dicht en zijn de laatste parades, zoals de Old Mask Parade. En op de laatste dag voor Aswoensdag wordt koning Momo verbrand, althans een zeer grote pop van stro die de koning voorstelt. Deze figuur staat voor alles wat moet verdwijnen voor de vastenperiode begint. Dat is dan het eind van het feest. Tegen die tijd zullen de feestgangers ook wel toe zijn aan wat rust, want het is niet mis, wat er dan allemaal heeft plaatsgevonden.

Koning Momo is niet de enige figuur met een vaste rol in het carnaval. Prince en Pancho (de prins en de clown) spelen een grote rol en dan zijn er nog de carnavalskoninginnen en -prinsessen en de koningen en koninginnen van Calypso. De verkiezingen voor al deze figuren en ook voor muziekbands duren weken. Bijvoorbeeld die voor Mrs. Carnival, waar alleen getrouwde vrouwen boven de 26 aan mee mogen doen en die voor Prince & Pancho tot de beste grappenmakers. Kinderen hebben hun eigen verkiezingen, onder andere de Children's Queen Election.
Eén van de belangrijkste verkiezingen is de Calypso and Roadmarch Contest. Roadmarchmuziek is de muziek die wordt gespeeld bij straatparades. Er is ook zo'n roadmarch voor kinderen.

Er is veel bloot en dat kan natuurlijk met die tropische temperaturen.

Carnaval wordt uitbundig gevierd op Aruba.

Jumpen op de muziek

Voordat de verschillende carnavalsparades beginnen, zijn er allerlei jump-ups en jump-ins: carnavalsfeesten, op straat of ergens binnen, georganiseerd door de diverse carnavalsverenigingen.
Vicky (40): 'Naast meejumpen op de opzwepende carnavalsmuziek tijdens de parade en de leuke interactie tussen vrienden, docenten en mensen langs de weg, was de optocht ook een excuus om eens een keer die leuke jongen bij zijn middel beet te pakken om samen een stukje te 'jumpen'.
Tegenwoordig geniet ik vooral van dansen langs de kant, van de muziek en van al de weelde. Ik doe alleen met de Fakkeloptocht mee. Dat is de allereerste parade van het seizoen en het vindt 's avonds plaats, heerlijk koel. Zo geniet ik ervan. In plaats van een compleet (en duur) kostuum met hoofdtooi, bijpassende schoenen, handschoenen en dergelijke, hoef ik alleen een T-shirt op te pimpen. Van begin tot eind duurt de Fakkeloptocht zo'n drie tot vier uur. Op mijn manier luid ik het carnavalsseizoen in en dat is prima zo. Niemand die mij iets verwijt. Dat is ook mooi, iedereen beleeft het anders en dat is okay.'

Stichting Arubaans Carnaval

Het omvangrijke feest wordt op Aruba georganiseerd door de Stichting Arubaans Carnaval, opgericht op 11 november 1966, om 11 over 11 's morgens. De stichting werkt samen met de politie op Aruba en andere organisaties en groeperingen. Bovendien worden de prijzen aan het eind van carnaval ook uitgereikt door deze organisatie. De verdeling van de ruimte is in handen van de Directie Infrastructuur en Planning, een overheidsafdeling. Alle plekjes langs de route worden verkaveld en langs de route van de parades staan voor de toeschouwers trailers waarop houten huisjes gebouwd zijn, en tenten. Er staan ook stellages en tribunes. Toeschouwers nemen eten en drinken mee en ook hun muziekinstallatie. Veel trailers worden ook nog eens mooi versierd, waar ook weer een prijs mee te winnen is.

Maar het is niet alleen maar leuk. Er zijn ook protesten tegen het carnaval. Sommige mensen zijn erop tegen vanwege godsdienstige redenen, anderen maken zich bezorgd om de vele dronken mensen, drugsgebruik, gevechten en het ordinaire gedrag van sommige deelnemers. Ook Genevieve ziet een andere kant aan het festijn: 'Carnaval is steeds meer uitgedijd met allerlei evenementen, verkiezingen, enzovoort. De essentie raakt volgens mij verloren. Er is sprake van carnavalsmoeheid en een enorme schuldenlast. Naast te harde muziek zorgen alcohol en andere verdovende middelen bij overmatig gebruik voor vervelende situaties waar je als publiek liever niets mee te maken wil hebben. Ik hoop dat we de vrolijkheid en het plezier van carnaval er vooral inhouden en dat de negatieve kant van zo'n groots evenement goed beheersbaar blijft, zonder slachtoffers.'

Pyjama Party

Wie naar carnavalservaringen op Aruba zoekt op internet, komt steeds juichende verhalen tegen en foto's van prachtig geklede groepen, bijzondere eenlingen, buitengewone 'garosa's' (praalwagens) en van allerlei optochten zoals de Jouvert Morning Party in San Nicolas, die om vier uur 's morgens begint en daarom ook Pyjama Party wordt genoemd.
Van negatieve verhalen is nauwelijks sprake.
Carnaval op Aruba is zo'n groot feest, dat het bijna niet groter kan. Een toeristentrekker van jewelste, waarbij dezelfde bezwaren gelden als bij andere grote evenementen met veel mensen en veel drank, zoals oudejaarsnacht en Koningsdag. Mensen zullen zo'n geweldige traditie niet snel kwijt willen, want het carnaval is niet een feest op Aruba, maar een deel van de identiteit van Aruba.

De heilige textiel uit Coroma

Ziel van de gemeenschap

Tekst Sanne Derks
Foto's Sanne Derks, Niels Coppes

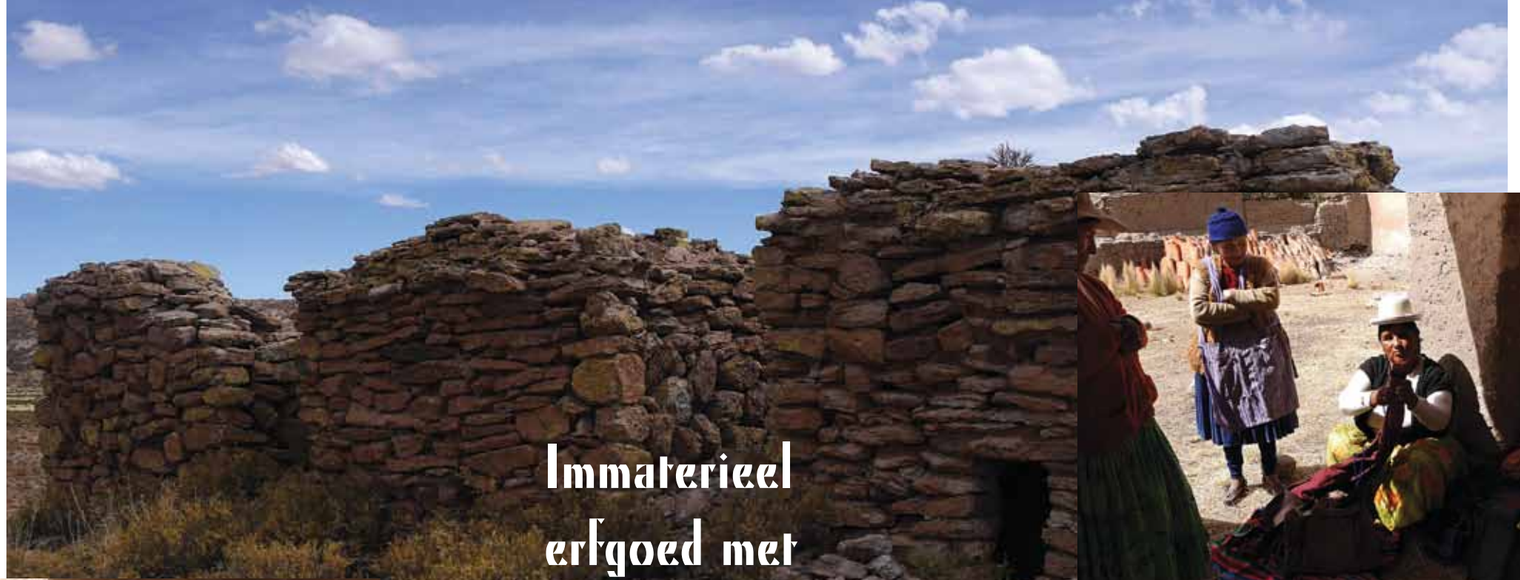

Immaterieel erfgoed met de ziel van de voorvaderen.

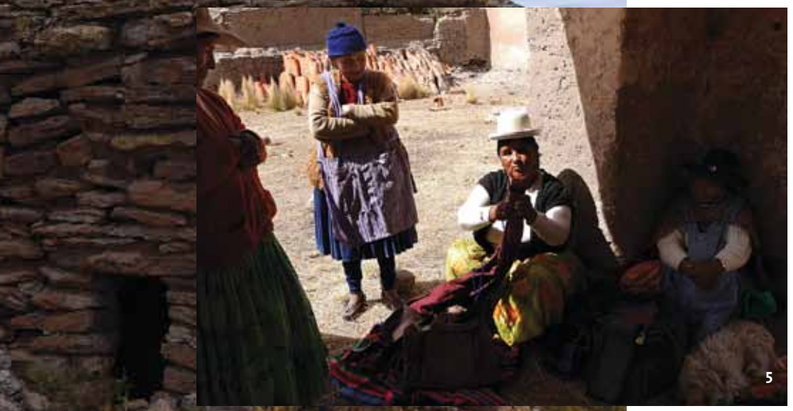

1 De ch'ullpas.

2 Een baby-poncho.

3 De textiel wordt goed bewaakt.

4 Coca offeren aan de voorouders.

5 Uitleg over de axsu.

Op 3800 meter hoogte op de Altiplano van Bolivia, op de grensstreek van de provincies Potosi en Oruro, bevindt zich het district Coroma. Het omvat een dunbevolkt gebied, bestaande uit elf *ayllus*, ofwel Andeense politiek en sociaal georganiseerde leefgemeenschappen, waar in totaal meer dan achtduizend mensen wonen.
Sinds jaren heerst er een strijd over tot welke provincie het gebied behoort, omdat het district rijk is aan mineralen, delfstoffen en metalen. Door de geïsoleerde ligging heeft de gemeenschap de Andeense vorm van organisatie weten te behouden, evenals als culturele tradities, die in andere delen van Bolivia niet zijn overgebleven.

De *ayllus* beschikken over een grote verzameling pre-colombiaans textiel die gedurende de vijf tot zeven eeuwen nadat ze geweven zijn, bijzonder goed geconserveerd zijn gebleven. Vele jaren hebben zij als grafgiften in de *ch'ullpas* gelegen, de pre-Inca graven in de velden van Coroma. Tevens zijn de geweven doeken in een *lineage*-systeem van vader op zoon doorgegeven. Ze bevatten *unkus*, ofwel mannenhemden, *axsus*, omslagrokken voor vrouwen, *awayos*, draagdoeken en *ponchos*, en zijn van fijne alpaca, vincuña en chinchilla-wol geweven. De wol is geverfd met natuurlijke kleurstoffen. De doeken worden in de vier hoeken van het district Coroma in bundels ofwel *k'epis* bewaard. Omdat volgens de bewoners de ziel van de voorouders present is in de doeken, bieden de *k'epis* op deze manier bescherming aan de bevolking.

Band met het verleden

In tegenstelling tot andere Andesgemeenschappen met een eeuwenlange weeftraditie, vereren de inwoners van Coroma de kleden. Zo vertelt de dorpsautoriteit terwijl hij coca over de textielen strooit: 'De textielen zijn heilig, omdat de voorouders zich erin bevinden. Wij offeren aan hen. Wanneer er belangrijke beslissingen moeten worden genomen in het dorp, vragen we onze voorouders om raad. In de *k'epis* wordt de toekomst gelezen. Slechts een keer per jaar halen we de textielen tevoorschijn, dat is op Allerzielen. We trekken de kleren dan aan, drinken en dansen erin.'

Hoewel de doeken een centrale rol spelen in de spirituele beleving van deze berggemeenschap, zijn in de jaren zeventig en tachtig van vorige eeuw, gedreven door armoede, een groot aantal doeken verkocht maar ook gestolen en terecht gekomen bij Amerikaanse en Canadese antiekhandelaren. Een antiek geweven textiel kan aldaar wel meer dan 14.000 dollar opleveren. In 1988 kwam de Boliviaanse onderzoekster Christina Bubba één van de gestolen doeken op het spoor, omdat zij een uitnodiging ontving voor een expositie in San Francisco, met één van de uit Coroma ontvreemde *ponchos* op de voorkant. In de daarop volgende jaren heeft zij zich ingezet om de doeken naar Bolivia te repatriëren (www.rolexawards.com). Van de tweehonderd gestolen doeken, wist zij er zesenvijftig terug te vorderen op basis van de in 1970 door UNESCO geratificeerde conventie ter bescherming van de illegale import, export en transfer van cultureel eigendom.

In 1990 werd een speciale wet aangenomen die specifiek ingaat op de teruggave van de Coroma textielen en bepaalt dat de *k'epi* textielen dienen om de mensen van Coroma met het verleden te verbinden en dat zij de religieuze en politieke macht van traditionele autoriteiten symboliseren. Bovendien worden de *k'epis* gezien als collectief eigendom van alle leden van de gemeenschap en werden ze uitgeroepen tot nationaal cultureel erfgoed.

Leeg museum

Opvallend genoeg staat er een prachtig, met Nederlands geld gebouwd, museum in het dorpje. Het witte gebouw steekt fel af tegen de grauwe en grijze adobehuisjes. Echter, het staat helemaal leeg. Vermoedelijk is hier een verwarring van materieel en immaterieel erfgoed gaande: hoewel de doeken tastbaar zijn, en van onschatbare historische waarde, behoren zij voor de bewoners tot het immateriële erfgoed. De ziel van de voorvaderen manifesteert zich hierin. Zo vertellen de bewoners: 'Hoe kun je zoiets heiligs achter glas en slot en grendel bewaren? Dat is niet de plek voor onze voorouders'. Een vrouw geeft als reden dat het te gevaarlijk is om deze waardevolle textielen tentoon te stellen. Het grensconflict maakt de kleden kwetsbaar. Ze zouden gestolen kunnen worden. Bovendien, als er een functionerend museum bestaat, trekt dat ook weer buitenlanders en vreemdelingen aan. En zijn de doeken niet door de 'gringos' gestolen en zoek geraakt?

De bewoners zijn het er roerend over eens dat de doeken veiliger worden bewaard in sporttasjes onder het bed van de dienstdoende autoriteit. Ze kunnen dan wel zijn uitgeroepen tot cultureel erfgoed, maar behoren als ziel van de gemeenschap bij de bewoners.

‘Staphorsters vinden het stipwerk te normaal’

Het Staphorster stipwerk sinds de Nationale Inventaris

Foto’s Stichting Staphorster Stipwerk

Op 20 september 2013 werd officieel bekendgemaakt dat het Staphorster Stipwerk op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed geplaatst is. Dat gebeurde tijdens de Inspiratiedag voor ambachten in Culemborg, die door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed georganiseerd was. Wat is er sinds die tijd allemaal gebeurd met het stipwerk en hoe wordt het ambacht doorgegeven?

Boven: Het gestipte ondergoed is heel erg populair.

Links: Een moderne versie van de Staphorster kleddracht met stipwerk.

Gerard van Oosten, Staphorster stipwerker, vertelt over de tijd rondom de bekendmaking: ‘De aanvraag voor de Nationale Inventaris staat op mijn naam, maar er is al vrij snel een stichting opgericht in verband met de subsidieaanvraag bij het Fonds voor Cultuurparticipatie. De Stichting Staphorster Stipwerk heeft een bestuur van vijf mensen die zelf niet stippen, maar wel allemaal een band hebben met Staphorst. Het zijn vooral mensen die ook iets met kleding hebben, ontwerpers of modellen. Ik zit zelf niet in het bestuur, maar werk uiteraard wel veel met de stichting samen, net als met het Museum Staphorst.’

Wat wordt er gedaan om het ambacht bekendheid te geven? ‘Ik geef heel veel workshops, dat deed ik al voor de plaatsing op de Nationale Inventaris, maar dankzij de subsidie zijn het er veel meer en in een grotere omgeving. Het publiek is zeer gevarieerd: van mensen van de Zonnebloem tot ontwerpers en in asielzoekerscentra, musea tot op scholen. Ik vertel altijd over de oorsprong van het stipwerk en laat traditionele toepassingen zien, zoals een krablap. Dat is een deel van de Staphorster streekdracht die vrouwen vroeger, maar ook nu nog, droegen. Ik doe alles aan de hand van originele kleding. Ik vertel over de techniek, de kleuren en hun betekenissen, de patronen van de stippen. En natuurlijk laat ik de mensen het dan zelf proberen. Iedereen mag voorwerpen of kleding meenemen, die ze kunnen bestippen. Dat varieert van kledingstukken, zoals T-shirts tot stukken leer of keramiek. Soms zelfs metaal, om sieraden van te maken.’

Is Gerard, met zo veel workshops, niet bang voor wildgroei van het ambacht? ‘Nee hoor, daar ben ik niet bang voor, van mij mag iedereen gaan stippen. Om je eerlijk te zeggen, bij elke workshop zijn er eigenlijk maar één of twee die het een beetje in de vingers hebben. Dan komen de mensen binnen van: ‘Dat doe ik wel eventjes’, maar dat valt toch altijd weer tegen. Je moet er gevoel voor hebben, een bepaalde netheid.’ *Iedereen aan het stippen* is een uitdrukking die Gerard erg letterlijk bedoelt, want sinds kort kunnen geïnteresseerden bij hem een set met verfpotjes en stempels kopen. Zo kunnen ze dan thuis aan de slag.

Nieuwe verf

Eén van de vernieuwingen die Gerard van Oosten in het ambacht van het Staphorster stipwerk heeft ingevoerd, is een andere samenstelling van de verf. Gerard is van oorsprong chemicus en heeft diverse soorten verf ontwikkeld, die geschikt zijn voor het gebruik op andere materialen dan stof. Daardoor kan Staphorster stipwerk nu ook toegepast worden op bijvoorbeeld schoenen. ‘Ik werk samen met de plaatselijke schoenenwinkel, die verkoopt enkele van mijn met Staphorster stipwerk versierde schoenen en laarzen. En met de juwelier, die sieraden verkoopt met het stipwerk. Daar is wel wat van verkocht, maar nu stagneert dat weer een beetje.’

Gerard heeft niet alleen verf voor andere materialen ontwikkeld, maar ook de verf voor het gebruik op stoffen verbeterd. ‘De stoffen met stipwerk van vroeger werden eigenlijk nooit gewassen. Maar dat kan je nu niet meer verkopen. Mensen verwachten als ze kleding met stipwerk kopen, dat deze wasmachinebestendig is. De oude verf werd lelijk door het wassen, dus heb ik nieuwe verf ontwikkeld, die wasecht is. Ik heb ook andere kleuren toegevoegd aan het palet, zoals paars, zilver en goud. Paars en zilver kwamen vroeger ook wel voor, maar waren onderhevig aan de mode. Datzelfde geldt voor de patronen van het stipwerk. Dat kan variëren van grof en grootbloemig tot heel fijntjes. Want ook vroeger waren er al modes die kwamen en gingen, ook in Staphorst.’

Vakopleiding

Hoe gewoon de Staphorsters het stipwerk ook vinden, toch zijn er niet veel mensen meer die dit ambacht beheersen. ‘In Staphorst zijn er ongeveer vier of vijf vrouwen die nog stippen, maar dan met traditionele verf. Langzamerhand ontdekken de mensen hier mijn verf met alle

Vernieuwen is eigenlijk heel logisch, want dat deden ze vroeger ook.

voordelen en ze waarderen dat. Staphorsters willen zich onderscheiden van de massa. Als ze iets bijzonders zien, willen ze dat hebben. Vervolgens zien anderen dat en wil iedereen het hebben.'

Om ervoor te zorgen dat er nieuwe mensen zijn die het Staphorster stipwerk beheersen, geeft Gerard ook vaak lessen op scholen. 'Ik had altijd gedacht dat de meisjes er beter in zouden zijn. Het grappige is, dat het over het algemeen de jongens zijn die er meer gevoel voor hebben. Nu is dat niet zo heel vreemd, want de grondleggers van het Staphorster stipwerk waren ook mannen. Pas later hebben de vrouwen het overgenomen.'

Gerard van Oosten stipt ook schoenen, die bij de plaatselijke schoenwinkel te koop zijn.

Om het ambacht echt goed door te kunnen geven aan een volgende generatie, is Gerard met de stichting bezig om een vakopleiding voor het ambacht van Staphorster stipwerk te maken. Een dergelijk ambacht kun je niet in een workshop leren, dan kun je er hooguit aan ruiken en kijken of je het leuk vindt. 'We willen de opleiding opsplitsen in modules, bijvoorbeeld voor de verschillende materialen. Ik ben nu al bezig om cursisten warm te maken. Als ik iemand in een workshop zie die aanleg heeft, noem ik ook de vakopleiding.'

Kleurrijk gedrukt

De Museumboerderij van Staphorst is helemaal veranderd en onlangs heropend. Hij heet nu Museum Staphorst en op de eerste verdieping is begin april een expositie over de geschiedenis van het Staphorster stipwerk geopend, genaamd *Kleurrijk gedrukt*. 'Als Museum Staphorst laat je andere dingen zien dan als Museumboerderij,' vertelt Marian van Kessel, secretaris van de Stichting Museum Staphorst. 'We verruimen de blik meer. We geven geen oordeel als museum, maar proberen heel neutraal alles te laten zien.'

Met de Stichting Staphorster Stipwerk is afgesproken dat er in het museum altijd een informatiepunt over het stipwerk met voorbeelden te zien zal zijn. Los daarvan wordt elk jaar een tijdelijke tentoonstelling gehouden en dit jaar is gekozen voor het Staphorster stipwerk. Verdeeld over zeven vitrines is een ruime collectie stipwerk en gereedschappen vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw tot nu te zien.

'Die expositie heb ik samen met twee mensen van de stichting gemaakt,' vertelt Gerard. 'We hadden bepaalde families gevraagd om medewerking, maar ze zijn erg zuinig op de stempels en voorzichtig met uitlenen. Ik had ze gebeld om een foto van de blokdrukmethode en toen kwamen ze spontaan langs. Zodra ze de tentoonstelling zagen, wilden ze het echte verhaal vertellen en hebben ze de drukblokken in bruikleen gegeven.

Dat is typerend voor de Staphorsters: ten eerste kijken ze de kat uit de boom en ten tweede vinden ze het stipwerk niet bijzonder. Iedereen heeft kleding met stipwerk in zijn kast liggen, al jarenlang. Dat iemand van buitenaf dat heel mooi en bijzonder vindt, begrijpen ze eigenlijk niet goed. Wat ze leuk vinden aan de expositie is vooral de herkenning. Waar ik erg blij mee ben, is dat we de originele tafel mogen exposeren waarop het eerste Staphorster stipwerk is gemaakt. Je kunt aan de rand nog de resten verf zien van de stempels die daar werden neergelegd. De man die de tafel gebruikte, stond er altijd bij te stippen. Waarschijnlijk heb ik die tafel vroeger ook nog wel gezien, want ik kwam daar altijd aan huis. Maar ik kan me er niets meer van herinneren, zo gewoon vond ik dat toen.'

Marian van Kessel voegt daaraan toe: 'Als de Staphorsters vragen waarom wij die moderne toepassingen van het stipwerk laten zien, vertel ik dat we gewoon laten zien wat er op dit moment gebeurt, als onderdeel van de ontwikkeling van het stipwerk. Als je het niet mooi vindt, kun je er ook met je rug naartoe gaan staan. Meestal zeggen de mensen dan: 'O ja, zo had ik er nog niet tegenaan gekeken.' '

Vernieuwing

Er is al veel gerealiseerd om het ambacht te safeguarden, maar heeft Gerard zelf eigenlijk nog plannen? 'Het liefst zou ik stipwerk maken op gewone kleding, fashion. Samen met een ontwerper die dat ziet zitten, lijkt het me ontzettend leuk om Staphorster stipwerk te verwerken in een modelijn. Jan Taminiau heeft vroeger, aan het begin van zijn carrière, ooit iets gemaakt met Staphorster stipwerk erin. Zoiets zou ik willen doen. Misschien samen met een student van een modeacademie, die door het stipwerk geïnspireerd raakt.'

Hij is nu zelf aan het experimenteren met de mogelijkheden om het stipwerk in gewone kleding te integreren. 'Ik ben bezig met patronen met maar enkele kleuren, zoals zwart en wit of blauw en wit, op een zwarte ondergrond. Dat stip ik in een heel fijn patroon, zodat het bijna iets van kant heeft. Dat vinden mensen vaak wel mooi. Ik zeg er dan maar niet bij dat zwart en blauw eigenlijk de kleuren van de rouw in Staphorst zijn.'

3D printer

Daarnaast komt er ook een boek uit over stipwerk. Het is geschreven door de heer D. Kok, de kenner van Staphorst en haar gebruiken bij uitstek. Om goed voorbereid te zijn op de wisselende smaken van het publiek, heeft Gerard onlangs een 3D-printer aangeschaft. Nu kan hij op de computer een ontwerp voor een stempelblok met een bepaald patroon maken en zonder probleem fabriceren. 'Eigenlijk is het gebruiken van nieuwe technologieën heel logisch,' legt Gerard uit, 'want ook vroeger werd alles gebruikt om mee te stempelen, van dopjes tot spijkers. Ik zet die lijn alleen maar voort. En deze zomer moet er een professionele draai aan het ambacht gegeven worden. We gaan ervoor!'

Expositie *Kleurrijk gedrukt* is tot tenminste 1 november 2015 te bezoeken in Museum Staphorst, Gemeenteweg 67 in Staphorst, (www.museumstaphorst.nl)

Limburg in volle glorie

HET OUD LIMBURGS SCHUTTERSFEEST

Tekst Jos Wassink
Foto's Nationale Beeldbank, Oud Limburgse Schuttersfederatie

Muziek en gekostumeerde optochten, ze lijken bij Limburger te horen. Bij de identiteit van dé Limburger, zo die mocht bestaan, passen ook de schutterijen. Anders dan in Noord-Brabant en Gelderland waar de schuttersgilden slechts om de paar jaar een grote manifestatie – een landjuweel – hebben, houden de schutterijen van Limburg ieder jaar een grootse bijeenkomst voor alle schutterijen: het Oud Limburgs Schuttersfeest. Onlangs is het feest op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland geplaatst. Een goede reden om eens te kijken wat dit erfgoed is.

In Limburg wordt gesproken van schutterijen en niet, zoals in Noord-Brabant en elders in Nederland, van schuttersgilden. Vrijwel iedere plaats in Limburg heeft een of meerdere schutterijen. Sommige schutterijen zijn heel oud en kunnen hun geschiedenis terugvoeren tot de dertiende of veertiende eeuw. Maar er zijn er ook veel die in de negentiende en twintigste eeuw zijn opgericht.

Militaire functie

De schutterijen zijn ontstaan om de bevolking te beschermen tegen vijandelijke aanvallen. Ze hadden dus een militaire functie. Dikwijls kwamen ze voort uit een kerkelijke broederschap. Al in de achttiende eeuw, na de opkomst van nieuwe militaire strategieën, hadden de schutterijen hun defensieve functie vrijwel verloren. Schutterijen waren verenigingen geworden die zich nog bezighielden met schietwedstrijden en acte de présence gaven bij diverse officiële gebeurtenissen in een plaats. Ze hielden de broederschap hoog in het vaandel. Er is altijd een nauwe band gebleven tussen de katholieke kerk en de schutterijen. Ook tegenwoordig lopen schutterijen in Limburg nog vaak mee in een kerkelijke processie.

In Nederlands en Belgisch Limburg zijn de schutterijen regionaal (of kantonnaal) georganiseerd in schuttersbonden. Deze koepelorganisaties dragen toepasselijke namen als 'Eendracht Maakt Macht' voor de regio Weert of 'Maas en Kempen' voor de regio Maaseik. Schutterijen komen geregeld bijeen in regionaal verband. Een schutterstreffen is een feestelijke manifestatie. Er worden dan wedstrijden in schieten, vendelen en trommelen georganiseerd. Alle Limburgse Schuttersbonden zijn aangesloten bij de Oud Limburgse Schuttersfederatie. Het feest dat jaarlijks op de eerste zondag van juli onder auspiciën van de federatie wordt georganiseerd is hét schuttersevenement in Nederlands én Belgisch Limburg: het Oud Limburgs Schuttersfeest (OLS).

Hét Schuttersevenement van Limburg

De sfeer van het OLS is moeilijk onder woorden te brengen, ook al heb je het geregeld bijgewoond. In de kern is het een grote schietwedstrijd van schutterijen uit Nederlands en Belgisch Limburg. Er wordt geschoten met een zware buks. De omlijstende activiteiten, met allerlei plechtigheden en wedstrijdelementen zijn echter minstens zo belangrijk. De geschiedenis van het OLS gaat terug tot 1876. In de beginjaren sprak men van het Groot Internationaal Schuttersfeest en pas vanaf 1906 van het Oud Limburgs Schuttersfeest. In 1937 werd de Oud Limburgse Schuttersfederatie als koepelorganisatie opgericht om onder meer uniforme spelregels te krijgen en de organisatie van het OLS te ondersteunen.
Het feest wordt georganiseerd door de schutterij die het voorgaande jaar de schietwedstrijd op het OLS won. Het feest is dus of in Nederland of in België en ieder jaar op een andere plaats. De winnaar mag de eerste vijf jaar niet meer meedingen naar de prijs. Vorig jaar, toen het OLS werd gehouden in Stramproy (gemeente Weert) was Schutterij Eendracht Papenhoven-Grevenbicht (gemeente Sittard-Geleen) de winnaar. Dit jaar, in 2014, wordt het festijn dus in de gemeente Sittard-Geleen georganiseerd. Voor de organisatie ervan is door Schutterij Eendracht een speciaal overkoepelend Stichtingsbestuur OLS 2014 in het leven geroepen.

John Savelkoul, secretaris en wapenmeester van Eendracht, is één van de vijf leden van het stichtingsbestuur. Hij vertelt dat de voorbereidingen voor het grote gebeuren vrijwel meteen na het vorige OLS zijn begonnen. Er moesten direct belangrijke infrastructurele zaken geregeld worden. Niet ver van de Nedcar-fabrieken wordt een terrein van 45 hectare tussen de gehuchten Schipperskerk en Papenhoven in gereedheid gebracht voor het evenement. Er is veel parkeerruimte nodig, er worden 30.000 bezoekers verwacht. De genie is gevraagd een pontonbrug aan te leggen over de Grensmaas. Vanuit het NS Station in Sittard zal er tijdens het OLS een geregelde busverbinding zijn met het feestterrein.
Er hebben zich 148 verenigingen ingeschreven voor deelname. Dit betekent dat er in totaal alleen al een kleine 12.000 schutters komen. Eendracht zelf telt al zestig geüniformeerde leden en vijftig 'ondersteunende leden'. Heel bijzonder is dat er ook enkele Duitse schutterijen komen. Ze kunnen niet meedingen naar de prijzen. Savelkoul benadrukt dat in de regio Sittard-Geleen, waar Nederland op zijn smalst is, een sterk euregiogevoel leeft. Natuurlijk komen er hoge wereldlijke en kerkelijke gasten. De gouverneurs van de provincies zullen niet ontbreken. In 2006, bij het honderdjarig jubileum van het OLS, waren koningin Beatrix en kroonprins Filip van België aanwezig. Savelkoul hoopt nu op de komst van de nieuwe koningen van België en Nederland, uiteraard met respectievelijk Mathilde en Máxima.

Schutterskoningen defileren in vol ornaat met het schutterszilver. Aan hun zijde de koningin.

Een schutter wordt met een paraplu beschermd tegen zon, wind en regen.

In de gemeente Sittard worden dit jaar 42 schietbomen voorzien van de harken met de bölkes opgesteld.

De voorpret

Anderhalve week vóór de start van de officiële schietwedstrijd van het OLS worden er al activiteiten ontplooid en zal er een gemoedelijke OLS-sfeer heersen op diverse locaties in de gemeente Sittard-Geleen. Dit jaar wordt het tiende Kinjer-OLS gehouden op donderdag 26 juni. Op dertig basisscholen in de beide provincies Limburg zijn kinderschutterijen geformeerd. De scholen zijn gekoppeld aan plaatselijke schutterijen die hen helpen bij de voorbereidingen. Schutters vertellen de kinderen over het schutterswezen en helpen bij het leren marcheren, trommelen en het schieten. De kinderschutterijen lijken een kopie van de schutterij van de volwassenen. Ze dragen de naam van de school. De kinderen hebben per school ook een uniform, waarbij ze hebben kunnen kiezen uit een nagemaakt militair, een fantasie- of een cultuurhistorisch uniform. Voorafgaand aan hun schietwedstrijd lopen ze in een fraaie stoet. Op een aantal plekken tijdens optocht laten ze een *yell* horen. Dikwijls wordt dan de naam van de school gescandeerd. Bij de schietwedstrijd hanteren ze een kleine windbuks.

Voor wat oudere jongeren en volwassen zijn er op bepaalde avonden, voorafgaande aan het grote gebeuren op de eerste zondag van juli, optredens van muzikanten. Het is de laatste jaren de gewoonte dat de organiserende schutterij één week voor die zondag een uitgebreide receptie houdt met het bijbehorende *frühschoppen*. Dit evenement is uitgemond in het Pré-OLS. De bezoekers, ook sponsors, kunnen in een gezellige schutterssfeer contacten leggen en de terreinen verkennen en zien waar de schietbomen opgesteld staan. Ook kan er wat geoefend worden met schieten.
Daags vóór het grote OLS is er altijd een plechtige eucharistieviering, waarbij de geüniformeerde schutters prominent aanwezig zijn. Dit jaar zal de Heilige Mis in de Catharinakerk te Grevenbicht worden gehouden. Er moet gebeden worden voor een goed verloop. Mooi weer is erg belangrijk, want vrijwel alles gebeurt in de open lucht. In 1994 was Schutterij St. Elisabeth uit Stokkem (België) de organisator van het OLS. Met 37 leden ging de schutterij op bedevaart naar Scherpenheuvel om te bidden voor goed weer. Volgens Savelkoul werden die gebeden wel verhoord.

Bij het OLS in 1994 liep het kwik op tot 37 graden. Schutterij Eendracht heeft besloten om voor goed weer op bedevaart te gaan naar Onze Lieve Vrouw van Rust te Heppeneert. Eendracht wil het wel slimmer aanpakken dan hun collega's uit Stokkem. De schutters gaan in twee groepen van ieder vijfentwintig personen en hopen zo een mooie zonnige dag te krijgen.

De grote optocht

In 2014 zal het officiële programma op zondag 6 juli beginnen in de voormiddag met de ontvangst van genodigden en schutters. Daarna volgt een vlaggenparade met inspectie. Openingstoespraken en een heildronk horen erbij. In de namiddag is er de kleurrijke optocht van de 148 schutterijen. De schutters zijn in militaire uniformen, in fantasie-uniformen of in cultuurhistorische kledij gehuld. De deelnemers gedragen zich uitermate ernstig. Iedereen loopt strak in het gelid. Voorop bij iedere schutterij loopt de bordjesdrager, meestal een kind. Hij of zij draagt een bordje met de naam van de schutterij. Daarachter lopen vaak de bielemannen met een bijl op hun schouder. Zij zien er met hun zware muts en stoere kleding en leren schort gevaarlijk uit. De bielemannen herinneren aan de tijd dat de weg vrijgemaakt moest worden. Dan komen de leden met het 'vliegend vaandel en slaande trom'. Ze worden gevolgd door marketentsters, vrouwen die fraai gekleed zijn en een mandje met levensmiddelen dragen.

De bielemannen moeten de weg vrij maken.

De marketentsters dragen vol trots een mandje met levensmiddelen.

Harmonieën en fanfares met tamboers horen bij een OLS.

De geschiedenis van het Oud Limburgs Schuttersfeest gaat terug tot 1876.

Een opvallende verschijning bij iedere schutterij is de schutterskoning, die dikwijls vergezeld is van een statige koningin. Hij is herkenbaar aan het koningszilver. Koning wordt men door bij het koningsschieten bij zijn vereniging het laatste stukje van de houten vogel (papegaai) van de paal te schieten. Ten slotte volgt de grote groep schutters, waarbij de geweerdragers achteraan lopen. Er bevinden zich ook harmonieën, fanfares en drumbands in de stoet. Veel schutterijen hebben hun eigen muziekkorps. Aan het einde van de optocht komt het defilé, waarbij de schutters voor de tribune met de hoge gasten en andere genodigden overgaan op de paradepas.
De optocht zelf is al een wedstrijd. Een uitgebreide jury beoordeelt de mooiste koningen en koninginnen, bielemannen, marketentsters, bordjesdragers en de vele andere deelnemers aan de optocht. Ook zijn er prijzen voor muziekgroepen. Na het binnenkomen van de optocht, beginnen de schietwedstrijden op het feestterrein. Daar worden ook andere competities gehouden in onder meer vendelzwaaien en exerceren. Er is een team van ongeveer 120 juryleden, die allerlei onderdelen, zowel in de optocht als op het feestterrein, jureren. Ondertussen begint er een groot verbroederingsfeest in de diverse tenten op het feestterrein.

Kinderen hebben altijd een rol gespeeld op het OLS. Er komen steeds meer kinderschutterijen.

Het schieten

Voor veel schutters vormt de schietwedstrijd het hoogtepunt van het OLS. Op het wedstrijdterrein in Sittard worden dit jaar 42 schietbomen, voorzien van 'harken' en 'bölkes', opgesteld. Voor de echte wedstrijd worden er daar maar veertig van gebruikt. Twee bomen zijn voor de openingsschoten door de hoogwaardigheidsbekleders en eregasten.

Elke schutterij heeft een team van zes schutters die aan de wedstrijd deelnemen. Deze lossen om de beurt elk drie schoten op de bölkes. De bölkes zitten op een hark die bestaat uit een horizontale boven- en onderlat en vijf verticale latten. In elke verticale lat zijn 18 gaatjes geboord, waar houten stokjes dwars doorheen zijn gestoken. Aan de beide zijden van die stokjes is een bölke geprikt, een zwart geverfd houten blokje van 1,5 x 1,5 x 1,5 centimeter. Het zestal van een schutterij moet de rijen met 18 bölkes in strikte volgorde afwerken, namelijk van buiten naar binnen en van boven naar beneden. Elke schutter lost drie schoten achter elkaar. Wordt het bölke er niet afgeschoten of wordt het verkeerde bölke geraakt, dan is de vereniging af. Het zestal dat geen enkele keer of als laatste mist, is winnaar van de wedstrijd. Er worden dus net zolang rondes gehouden totdat er maar één zestal over is dat niet is afgevallen. Er wordt altijd geschoten met een zogenoemde zware buks van 15 kilo. De buks moet in een oplegpaal liggen. Er wordt van een afstand van ongeveer twintig meter op de bölkes geschoten. Het schieten vereist een enorme concentratie van de schutter. De zenuwen spelen soms flink op.

De schietwedstrijden duren tot het donker wordt – de lichtsterkte mag niet onder de honderd lux komen – en de finale is dan de daaropvolgende zaterdag en een enkele keer pas op de zondag daarna. Hoe langer het duurt, hoe groter de spanning bij schutters en de toeschouwers wordt. Menig Limburger die niet aanwezig is op het terrein houdt tijdens de wedstrijd de media, Omroep Limburg, internet en Facebook, angstvallig in de gaten om op de hoogte te blijven van het verloop van de strijd. De ontlading is enorm als de winnaar bekend is. De schutterij van het winnende zestal heeft dan 'd'un Um', het begeerde bronzen beeldje, en mag het volgende jaar het OLS organiseren.

Een mega-gebeuren

Over de organisatie van het OLS mag niet te licht worden gedacht. Voor de schutterij die de eer te beurt valt het feest te organiseren is het een grote verantwoordelijkheid. Volgens John Savelkoul werden de kosten dit jaar voor Eendracht Grevenbicht aanvankelijk geschat op € 900.000,- maar doordat men heel kritisch naar alle posten is gaan kijken kon de totale begroting teruggebracht worden naar € 700.000,-. Natuurlijk is dit nog een kolossaal bedrag. Gelukkig zijn er bedrijven die als sponsor optreden en sommige firma's ondersteunen door bijvoorbeeld hekken, rijplaten en allerlei technische benodigdheden te leveren. De gemeente Sittard-Geleen heeft een startkapitaal gegeven en stelt zich financieel garant. Burgemeester Srja Cox van Sittard-Geleen is geweldig trots dat het OLS in zijn gemeente wordt gehouden. Het feest is ook een flinke promotie voor zijn stad. Het Stichtingsbestuur OLS 2014 is vol lof over de medewerking van de gemeente. Er zijn negen werkgroepen ingesteld. In de Werkgroep Overheid, waarin ook ambtenaren zitten, wordt hard gewerkt om alle benodigde vergunningen te regelen.

Er wordt gewerkt met een volledig geautomatiseerd draaiboek. Een groot deel van het draaiboek van vorig jaar, van Stramproy, kon overgenomen worden. Alle werkzaamheden worden nauwkeurig genoteerd, zodat het draaiboek voor het OLS van 2015 weer beter wordt. In het draaiboek zijn nu 2000 taakvelden in beeld gebracht. Met totaal 1300 vrijwilligers wordt de klus geklaard. De laatste jaren is het gewoonte dat er enkele dagen na de zondag van het officiële OLS voor alle vrijwilligers een daverend feest wordt gehouden. Donderdag 10 juli 2014 zal het knallen in de feesttent, waarbij onder andere de rockband PitchLight uit Grevenbicht optreedt voor de 1300 vrijwilligers en hun partners.

Het schuttersgevoel levend houden

Een groot knelpunt voor organisatie van het OLS is volgens Savelkoul het vinden van voldoende en geschikte ruimte. Er zijn vele hectaren nodig voor het feestterrein, maar ook voor parkeerplaatsen. Er moet een aantrekkelijk parcours zijn voor de optocht. Het evenement kan dus niet ergens achteraf gehouden worden. Ieder gemeente wil zijn voorganger het liefst overtreffen in omvang en sfeer van het OLS en op zijn minst niet er niet voor onderdoen. Doordat de gemeenten er ook veel waarde aan hechten, kan het evenement altijd georganiseerd worden.
Een belangrijke voorwaarde voor het voortbestaan van het OLS op lange termijn is volgens Savelkoul dat het schuttersgevoel levend gehouden wordt. Dat gevoel is niet onder woorden te brengen. Het gaat onder meer om het saamhorigheidsgevoel, het exerceren, de stijlvolle kleding en de spanning van het schieten. Je moet er mee opgevoed zijn. Savelkoul constateert dat je op alle leeftijden actief kunt zijn bij de schutterij en het OLS. Een kind kan bordjesdrager zijn, tieners kunnen bij een muziekkorps dat onderdeel is van een schutterij, vrouwen kunnen nog op hoge leeftijd marketentster zijn. Hij is blij dat steeds meer vrouwen zich aansluiten bij een schutterij en ook deel gaan uitmaken van de zestallen die schieten.

Vrijwel alle schutterijen vinden het belangrijk om jongeren in contact te brengen met het schutterswezen. De Oud Limburgse Schuttersfederatie heeft speciaal voor kinderen een website gebouwd, de Sjöttesjoël. Bij kinderen van de basisscholen neemt de belangstelling voor de schutterij de laatste jaren flink toe. Ieder jaar melden zich meer scholen aan voor het Kinjer-OLS. In Stramproy namen vorig jaar twintig scholen deel en nu staat de teller al op dertig. Bij de leerlingen van het voortgezet onderwijs daalt de laatste jaren echter de animo voor de schutterijen. Maar wellicht gaan over enkele jaren de jongeren die bij de kinderschutterij zijn geweest ervoor zorgen dat het tij keert. We zien nu in ieder geval dat steeds meer kinderen in Limburg er, net als hun ouders, trots op zijn dat ze lid zijn van de schutterij. En… wie eenmaal het OLS heeft meegemaakt, vergeet dat feest niet meer.

KERMISEXPOSITIE

De Tilburgse kermis is al jaren een begrip. Ook deze zomer zal er weer een nostalgische kermis opgebouwd worden in het hart van Tilburg. Er zullen echter nog een paar bijzondere gebeurtenissen plaatsvinden in die periode. Ten eerste is er een expositie over de rijke kermisgeschiedenis, waarbij deze keer de autoscooter of botsauto centraal staat. Deze werd al in de jaren dertig van de twintigste eeuw ingevoerd als nieuwe attractie, waarbij het aanvankelijk juist niet de bedoeling was om te botsen. Veel verschillende soorten autoscooters zijn te bewonderen, naast andere interessante dingen als miniatuurkermisattracties, zoals de bootjesmolen, de spin en de zweefmolen. Een ander bijzonder moment tijdens de kermis is de uitreiking van de Piet Maes-prijs op zaterdag 19 juli. Deze prijs wordt uitgereikt aan iemand die zich verdienstelijk heeft gemaakt voor de promotie van de kermiscultuur.

Kermisexpositie, van 18 juli tot en met 27 juli 2014, in en buiten het Paleis-Raadhuis, Tilburg.

Textiel in traditie en toekomst

Museum de Kantfabriek laat zowel het verleden als de toekomst van textiel en mode zien. Een grote verzameling traditionele, Noord-Limburgse streekdrachten toont dat kleding vroeger gemaakt werd om vele jaren mee te gaan. De kleding werd gemaakt met vakmanschap en ambachtelijkheid. Kanten mutsen uit de periode 1850-1950 en andere bijzondere kledingstukken gaven informatie over de welstand van de drager, de geloofsrichting en of iemand in de rouw was.
Het toekomstgerichte textiel bestaat uit textiel dat met behulp van moderne technologie interactief wordt en zich kan aanpassen aan de wensen van de gebruiker, zoals textiel dat licht geeft of van kleur verandert. Modestudenten van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht hebben de Noord-Limburgse streekdracht als uitgangspunt genomen voor een interactief kledingontwerp. Duurzaamheid, ambachtelijkheid, maar ook moderne technologie gaan hierbij hand in hand.

'Traditie ontmoet toekomst, Van streekdracht naar intelligent textiel', tot en met 28 september 2014 in Museum de Kantfabriek, Americaanseweg 8, Horst.

KONINKLIJKE CADEAUS IN ZILVER

Op 5 juni 2014 opende Prinses Beatrix de tentoonstelling Koninklijke Cadeaus in het geheel vernieuwde Nederlands Zilvermuseum in Schoonhoven. Deze tentoonstelling toont een groot aantal cadeaus van zilver, die de koninklijke familie in de loop van tweehonderd jaar ontving bij koninklijke hoogtepunten. De tentoonstelling sluit hiermee aan op de viering van 200 jaar Koninkrijk der Nederlanden. Te zien zijn bijvoorbeeld de cadeaus voor het huwelijk van Koning Willem III en Koningin Emma in 1879, voor de geboorte van Koning Willem-Alexander in 1967 en voor het zilveren regeringsjubileum van Koningin Beatrix. Soms worden de voorwerpen nog gebruikt bij officiële ontvangsten.

De tentoonstelling Koninklijke Cadeaus is tevens de openingstentoonstelling van het nieuwe Zilvermuseum. Het museum is veranderd van een traditioneel museum in een plek waar alles draait om bewonderen en vooral doen. Het museum laat het proces van erts tot eindproduct zien, geeft informatie over de ambachtelijke en industriële technieken en toont onbekende toepassingen. Naast de interactieve presentaties heeft het museum een eigen Zilversmederij waar startende zilver- en goudsmeden werken, een Kenniscentrum en een Zilverlab waar bezoekers zelf aan de slag kunnen.

'Koninklijke Cadeaus' is tot en met 26 oktober 2014 in het Nederlands Zilvermuseum te zien. Meer informatie: www.zilvermuseum.nl.

LOKALE FONDSEN

In tien jaar tijd zijn de lokale fondsen als paddenstoelen uit de grond geschoten. Alleen al in één jaar groeide het aantal plaatsen in Nederland waar lokale fondsen actief zijn van 5 naar 37. Van Texel tot Kampen, bijna overal is wel een actief lokaal fonds te vinden. Het is een typisch voorbeeld van een initiatief uit de samenleving zelf, waarbij gemeenschappen zich inzetten voor de eigen leefomgeving en minder afhankelijk zijn van de overheid.

Tegenwoordig zouden we dat bijna vergeten, in ons tijdperk van plastic en aluminium, maar eeuwenlang waren potten dé plek voor conserveren en bewaren. Het Keramiekmuseum Princessehof toont bewaarpotten uit diverse culturen en perioden.
Een indrukwekkende collectie aardewerken voorraadpotten en kruiken uit het Middellandse Zeegebied staan opgesteld alsof ze net nog gebruikt zijn om water, wijn, olie, honing of graan in op te slaan. Gigantische potten uit Zuidoost-Azië, martavanen, kenden meerdere gebruikstoepassingen. Men bewaarde er bijvoorbeeld etenswaren in zoals water, fruit of specerijen. Daarnaast werden ze ook gebruikt voor rituelen, bijvoorbeeld bij geboortes, huwelijksceremonies en begrafenissen. Men zag ze als magische objecten.
In Friesland werd tot ver in de Middeleeuwen aardewerk met de hand gemaakt en niet geglazuurd. Diversiteit in kleur ontstond door de herkomst en samenstelling van de klei, de plaats waar de pot in de grond zat en de manier van bakken.

'Potten om te bewaren' is tot en met 10 augustus 2014 te zien in Keramiekmuseum Princessehof te Leeuwarden. Meer informatie www.princessehof.nl.

Een lokaal fonds is een fonds voor financiering van plaatselijke activiteiten en initiatieven, tot stand gekomen door en voor bewoners. Zo'n fonds heeft tot doel de leefbaarheid in de wijk of stad te bevorderen door uiteenlopende lokale projecten te ondersteunen met tijd, betrokkenheid, ideeën of geld. Enkele voorbeelden zijn een touwtrektoernooi, een plaatselijk museum, een wc bij de stadstuin of wekelijkse muzieklessen voor kinderen. De inkomsten worden gegenereerd door bijdragen van particulieren, vermogensfondsen en bedrijven. Op deze manier wordt de sociale cohesie binnen dorpen, streken en steden bevorderd.
De lokale fondsen worden ondersteund en gestimuleerd door het landelijke bureau Lokale Fondsen Nederland (LFN). Dit bureau ondersteunt vrijwilligers die een lokaal fonds willen oprichten en legt verbindingen tussen burgers, fondsen en de overheid. Verder stelt het LFN kennis ter beschikking en geeft adviezen over communicatie en fondsenwerving.

www.lokalefondsen.nl

ROMEINSE LIMES

De Romeinse Limes, de voormalige noordgrens van het Romeinse Rijk, is ook in Nederland terug te vinden en op vele plaatsen zichtbaar gemaakt in musea, themaparken en markeringen in landschap en steden. De Limes loopt in Nederland van Katwijk aan Zee tot Millingen aan de Rijn. Sinds kort heeft de Romeinse Limes een eigen website, waar alle historische informatie, inspiratie en activiteiten met betrekking tot de Limes te vinden zijn.

www.romeinselimes.nl

RITUELE PLEKKEN

De provincie Noord-Holland heeft een rijk verleden, dat onder meer terug te zien is in de vele archeologische vondsten. Het Huis van Hilde heeft een aantal routes langs archeologische vindplaatsen gemaakt. De eerste route heeft als thema *Rituele plekken in en rond Alkmaar, Heiloo, Egmond en Bergen*. De route leidt langs de Willibrorduspu t en de Runxput in Heiloo, de Abdij van Egmond en een palencirkel. Het Huis van Hilde wil mensen ook stimuleren zelf vondsten of bijzondere plaatsen te melden. Iedereen kan immers al wandelend of fietsend een archeologische vondst doen. Op deze manier wil het archeologiecentrum de archeologie dichter bij de mensen brengen.

www.huisvanhilde.nl

DE TRADITIES VAN SCHEVENINGEN

TAAL, DRACHT EN KRANSLEGGING

Tekst Marcel Bergema
Foto's Nationale Beeldbank

Sinds Scheveningen zich in het begin van de negentiende eeuw begon te ontwikkelen tot een badplaats met internationale allure, trekken stromen toeristen naar deze plaats om te genieten van zee en zon. Daarnaast wordt er veel georganiseerd om een groot publiek te verleiden tot de gang naar Scheveningen. Bekend zijn de Nieuwjaarsduik, het Internationaal Vuurwerkfestival, het Vliegerfestival en het Beach Volleybaltoernooi, maar dat zijn allemaal evenementen waar de echte oude Scheveningers niet voor warmlopen. 'Ik ga altijd wel even kijken,' zegt Nico Pronk, een rasechte Scheveninger en vrijwilliger in het Schevenings Museum, als we het hebben over de Nieuwjaarsduik. 'Het is druk en gezellig maar ik ben ook zo weer thuis.' Dat is anders op Vlaggetjesdag en eens te meer op de Scheveningse Dag, die precies een week later gehouden wordt.

Op Vlaggetjesdag, een zaterdag in de eerste helft van juni, is heel Scheveningen van de partij. 'Het is wel een heel andere dag dan vroeger,' zegt Nico. Hij is zelf altijd op zee geweest en weet nog hoe vroeger de haringloggers in de winter stillagen en vóór Pinksteren weer vaarklaar gemaakt werden. En dan, op Pantoffeltjesdag, liep je langs de gepavoiseerde schepen die gepoetst en in topconditie lagen te wachten op het uitvaren. De motoren hadden weer gedraaid, er waren proefrondjes gevaren, de vloot was er weer klaar voor. Als dan de eerste haring gevangen was, koerste het eerste schip dat voldoende haring aan boord had richting thuishaven: de altijd weer spannende Haringrace, waarbij Scheveningen vooral wilde winnen van de grote concurrent Vlaardingen.

Nu wordt op Vlaggetjesdag gevierd dat de eerste haring al gevangen is. Van een race is geen sprake meer, de haring wordt aan boord van de grote schepen gekoeld bewaard en de datum van Vlaggetjesdag wordt al lang tevoren vastgesteld. Het is ook steeds meer een braderie geworden en de link met de haringvangst is niet altijd overal duidelijk. Maar een feest is het wel, voor de vele bezoekers die Scheveningen die dag trekt maar ook voor de echte Scheveningers. Onder de feestgangers zijn er heel wat die in de loop der jaren naar elders in Nederland zijn verhuisd, maar nog ieder jaar trouw op Vlaggetjesdag naar hun geboorteplaats komen.

SCHEVENINGSE DAG

Dat geldt nog meer voor de Scheveningse Dag. Volgens Nico Pronk en zijn museumcollega Karel Pronk (geen familie, maar dat hoeft ook niet want in Scheveningen is Pronk de meest voorkomende achternaam) is dat, meer dan Vlaggetjesdag, een ontmoetingsdag voor de 'echte ouwe Scheveningers'. Dat blijkt ook uit de opzet: de bezoeker moet zich wanen in het Scheveningen van vroeger. Velen dragen de originele plaatselijke klederdracht die je in het dagelijks leven nauwelijks meer ziet, en er worden demonstraties gegeven van doek knopen, mutsen plooien, netten boeten en schiemanswerk. Er wordt

Boven: Vlaggetjesdag was van oudsher de dag dat de vloot na de winter weer gereed was om zee te kiezen. De boten zijn versierd, want de vloot is er weer klaar voor.

Daaronder: Op Vlaggetjesdag wordt de nieuwe haring geserveerd.

Links: De Scheveningers hebben een eigen taal en klederdracht.

verse vis gerookt en er staan kramen van de Vrienden van Oud-Scheveningen, van de Historische en Genealogische Vereniging Scheveningen en van de Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij.

Laatstgenoemde speelde een belangrijke rol in het leven in het oude Scheveningen. Karel Pronk was ooit kuiper maar heeft ook zelf bij de KNRM gevaren en vertelt over de betekenis ervan voor de bevolking. Bij storm lag de reddingboot buiten de pieren stand-by, ook om de loggers die in de haven een veilig heenkomen wilden zoeken te assisteren. Voor de Scheveningers, allen zeer verbonden met het leven op zee, was dit een steun in bange tijden – de KNRM gaf een gevoel van veiligheid, zowel op zee als aan de wal.

ZEE EN VIS

De zee, waar eigenlijk heel Scheveningen van leefde, eiste zijn tol. Nog ieder jaar is er een herdenking voor degenen die naar zee gingen en nooit terugkeerden, in het oude kerkje in Scheveningen en daarna met een kranslegging bij het beeld van het vissersvrouwtje. Het vrouwtje tuurt, staand bij de zee, met een bezorgde blik naar de horizon, met angst in het hart. En ook deze herdenking is een moment waarop de echte Scheveningers elkaar ontmoeten.

Steeds komt in het gesprek met Nico en Karel de binding terug tussen Scheveningen en de zee. De zee die meedogenloos vele slachtoffers eiste en verdriet bracht, de zee die Scheveningen welvaart bracht, tot op de dag van vandaag met de visvangst maar in deze tijd vooral met de komst van de vele toeristen. 'Den Haag is rijk geworden van de haring die wij voor ze gevangen hebben,' grapt Nico en in gedachten zie je de vissersvrouwen gaan, manden met vis op het hoofd, over het duinpad op weg naar grote stad waar de vis verkocht werd. Het pad dat later de beroemde straatweg werd waar Constantijn Huygens voor tekende en over schreef en waar nog weer veel later de eerste trams reden. Nu staan er op een zonnige zondag lange files. Aan die eerste paardentram hadden de vissersvrouwen aanvankelijk niets, ze mochten er niet in want de vis rook te sterk. In de latere trams, die een ruim balkon hadden, mocht het wel.

EIGEN TAAL EN DRACHT

In wat de heren Pronk vertellen, klinkt veel weemoed door. Scheveningen behoorde altijd al tot Den Haag maar heeft steeds een heel zelfstandig karakter gehad, met de eigen dracht, met de eigen taal maar vooral met de grote onderlinge saamhorigheid. Ze vertellen hoe alles veranderde toen

Scheveningen een eigen haven kreeg en de bomschuiten niet meer op het strand hoefden te liggen en hoe Scheveningen het recht verwierf om haring te kaken (die toen niet meer naar Engeland geëxporteerd mocht worden want dan zouden ze daar de kunst afkijken!). Hoe de vis met karren naar de binnenhaven werd gebracht om vandaar over water verder het land in getransporteerd te worden, hoe mooi de oude Pier was, het Wandelhoofd Koningin Wilhelmina, in de Tweede Wereldoorlog roemloos ten onder gegaan. Hoe trots Scheveningen was op de eigen Visserijschool, die een eigen haringlogger bezat, hoe aan boord van de schepen 'plicht gedaan werd': het lezen in de Bijbel en het zingen van psalmen. Daar moest het werk maar op wachten, dat moest ook als de zondag op zee gevierd werd.

Dat alles is er niet of nauwelijks meer. In de buitenhaven liggen meer plezierjachten dan vissersboten, de vis wordt op zee al ingevroren en per vrachtwagen afgevoerd. Voor de nieuwe pier is niemand te vinden die hem hebben wil, nog niet eens gratis. De visserijschool is gesloten en op de moderne trawlers met hun buitenlandse bemanning is geen tijd meer voor het uitoefenen van godsdienstplichten en er is ook geen behoefte aan. De geboren Scheveningers wonen overal in het land en in Scheveningen wonen steeds meer nieuwkomers. Kortom: het Scheveningengevoel vervaagt.

SCHEVENINGS VISSERSKOOR

En toch worden er nog tradities gekoesterd. Ieder jaar wordt in de grote zaal van het Congrescentrum, waar onlangs de wereldleiders elkaar ontmoetten, een uitvoering gegeven door Het Schevenings Toneel, geschreven en gesproken in onvervalst Schevenings. De zaal zit vol met bezoekers uit het hele land.
Toen op 30 november 2013 de landing van de Prins van Oranje op het strand van Scheveningen werd nagespeeld en de vestiging van het Koninkrijk der Nederlanden werd herdacht, was heel Scheveningen op de been en kwam de kleederdracht weer uit de kast. Ook bij optredens van het Schevenings Vissersvrouwenkoor wordt de kleederdracht gedragen en er wordt alles aan gedaan om deze voor de toekomst te behouden.

'Die landing was een enorme impuls,' zegt Marie-Anne van der Toorn, een echte Scheveningse en een generatie jonger dan de beide suppoosten van het Museum. Zij was bestuurslid van de stichting die de landing organiseerde en zit ook in het bestuur van de organisatie van Vlaggetjesdag. 'Bij de landing was het juist ook de jongere generatie die in klederdracht enthousiast mee deed. En het werd zo'n succes dat er gesproken wordt over een jaarlijks evenement. Ook positief is dat het visserskoor onlangs een ledenwerfactie hield met als resultaat dat er ook bij het koor een verjonging heeft plaatsgevonden. En als het gaat om het behoud van het oude Scheveningen en het verzet tegen het volbouwen van de hele kust met hoge appartementencomplexen zijn het vooral de jongeren die in verzet komen. Onder het motto: Scheveningen is van de Scheveningers, daar moet Den Haag rekening mee houden.

Hans Grijzen, bestuurslid van het Wijkoverleg Scheveningen Dorp kent de problemen. Ook de Scheveningers zien liever klederdracht dan dat ze klederdracht dragen. Maar het gevoel van 'ik ben een Scheveninger' zit ook bij de jonge generatie. Ook zij zijn er trots op dat er in de haven naar gestreefd wordt om de vis de hoofdrol te laten houden. En de om de visvangst en de consument weer dichter bij elkaar te brengen.

Of de mooie Scheveningese tradities ook daadwerkelijk overgedragen kunnen worden aan volgende generaties wordt door Nico en Arie Pronk echter sterk betwijfeld. Het Schevenings Museum is heel actief en is – vertellen zij trots – een van de weinige musea die kans zien financieel op eigen benen te staan. Dat het museum onlangs van de Haagse burgemeester een prachtige kopie ontving van het vaandel van de Scheveningse Schutterij, heeft veel goed gedaan in een gemeenschap die met argusogen kijkt naar de ambitieuze bouwplannen van hetzelfde Den Haag. Het oude vaandel lag in het archief op het Haagse Stadhuis, maar was kort na de oorlog zo maar opeens verdwenen. Nu prijkt het weer in een van de zalen.

DE ROL VAN HET MUSEUM

Het museum speelt een actieve rol in het bewaren van de typisch Scheveningse cultuur. De organisatie van de Scheveningse Dag ligt in handen van het museum, officieel het Muzee geheten want in 2006 werden het Museum Scheveningen en het Museum van de Zee samengevoegd. Waarmee maar weer eens duidelijk benadrukt wordt dat Scheveningen en de zee onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Zal er een echt Scheveningse traditie zijn die over pakweg vijfentwintig jaar nog bestaat? Nico en Karel hebben er een hard hoofd in. Ze beseffen dat het Scheveningengevoel vooral zit in de harten van de oudere generatie. Alleen voor Vlaggetjesdag zien ze een goede toekomst. Deze traditie heeft in het verleden bewezen zich prima te kunnen aanpassen aan de veranderende tijden. En dat aanpassingsvermogen zal toekomstbepalend zijn, ook als de beelden van het Panorama Mesdag nog veel minder vallen te herkennen in het moderne Scheveningen en ook als het verhaal van de Haringrace nog veel meer een verhaal uit een ver verleden is geworden. ◖

Boven: Ambachten die met de zee en de visserij te maken hebben, worden op hoogtijdagen nog steeds beoefend.

Rechts: Met een ijsmuts op de zee in: de Nieuwjaarsduik.

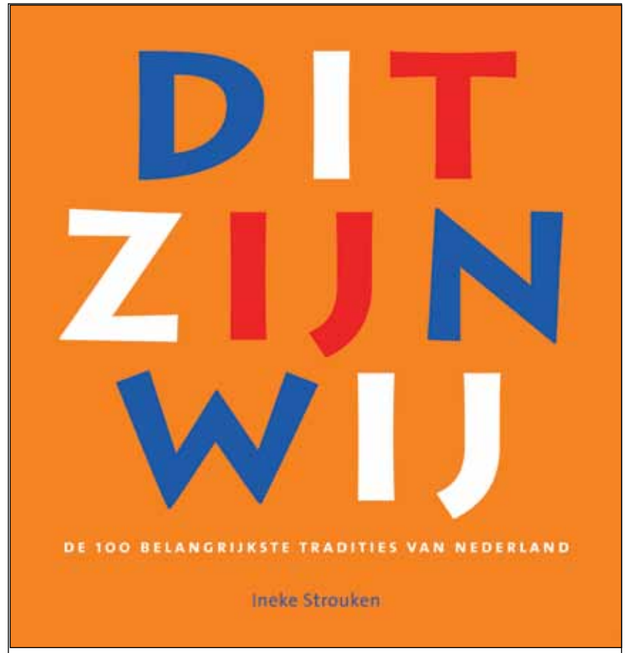

Honderd tradities in Nederland

In de jaren zeventig zette Nederland massaal het verleden overboord. Het leek alsof de jongeren van die tijd zich vooral wilden richten op de toekomst. Toch hebben tradities veertig jaar later nog steeds een belangrijke functie, al hebben de meeste mensen dat niet meteen in de gaten. Maar als je ze vraagt wat voor hen belangrijke gebruiken zijn, staan ze al snel klaar met hun eigen lijstje van tradities.

DIT ZIJN WIJ biedt een inzicht in het ontstaan, de ontwikkeling en de hedendaagse betekenis van honderd tradities. Het boek is een interessante ontdekkingsreis en vaak een feest van herkenning. Tradities om te beleven en te delen, niet om in een museum te verstoppen, maar bruisend van het leven. Een rijk geïllustreerd handboek van 290 pagina's met informatie die iedereen zou moeten weten.

DIT ZIJN WIJ nu voor € 15,– inclusief verzendkosten

Te bestellen door overmaking van € 15,– op giro 810806 ten name van Stichting voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed in Utrecht onder vermelding van *DIT ZIJN WIJ*.

AANBEVELINGEN OVER CULTUREEL ERFGOED OVERGENOMEN DOOR EUROPESE UNIE

De Europese Unie heeft voor het eerst een rapport met Conclusies van de Europese Raad (Council of Europe) over cultureel erfgoed als strategische basis voor een duurzaam Europa overgenomen. De Conclusies gaan uit van een holistische beleidsbenadering waarbij cultureel erfgoed, zowel materieel als immaterieel en digitaal, erkend wordt als een unieke bron van middelen voor Europa. Het doel is om het sociale kapitaal dat vertegenwoordigd is in cultureel erfgoed en de economische impact daarvan te gebruiken als uitgangspunt voor het bereiken van een slim (smart) en duurzaam Europa.

In de Conclusies zijn onder meer aanbevelingen gedaan om meer te investeren in cultureel erfgoed en dit op te nemen in beleid op nationaal en Europees niveau en om het netwerken tussen erfgoedexperts uit de publieke en private sector te bevorderen.

Meer informatie en de complete tekst van de Conclusies zijn te vinden op de website van Europa Nostra, een koepelorganisatie van instellingen en andere geïnteresseerden uit heel Europa die zich inzetten voor het behoud van het cultureel en natuurlijk erfgoed van Europa.

www.europanostra.org

Ontwerp een ambachtelijk souvenir

Crafts Council Nederland organiseert Dutch Darlings, een ontwerpwedstrijd voor vormgevers en ambachtslieden om een innovatief, duurzaam en hedendaags souvenir te ontwerpen en te maken. Crafts Council Nederland is een overkoepelende organisatie die zich inzet voor behoud, overdracht en ontwikkeling van het creatieve ambacht. Het doel van deze wedstrijd is om een nieuw souvenir te creëren dat refereert aan de rijke ambachtelijke traditie van Nederland en een groot publiek aanspreekt.

Deelnemers ontwerpen en maken zo'n souvenir op basis van een Nederlandse ambachtelijke techniek, waarbij de materiaal- en productkeuze vrij zijn. Het ontwerp moet verrassend zijn en een goede prijs-kwaliteitverhouding hebben. Inzenden kan tot 22 augustus 2014. Een vakjury zal maximaal dertig producten nomineren die tijdens de Dutch Design Week in oktober 2014 tentoongesteld worden. Er is in totaal € 15.000 aan prijzengeld te winnen.

Deze wedstrijd is tot stand gekomen in samenwerking met het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed, Dille & Kamille en Nationale Nederlanden. De souvenirs zullen ook verkocht worden bij Dille & Kamille.

Voor informatie en voorwaarden: www.craftscouncil.nl

Iedereen is gek op het feest

De winnaar wordt als een idool gehuldigd.

Al meer dan honderd jaar is het vaste prik in de zomer: tijdens het derde weekend in juli worden de beste paarden van stal gehaald voor een groots dorpsfeest. Ruim drie dagen lang is heel Stompwijk in de ban van de kortebaandraverij, de enige kortebaan op gras van Nederland. Niet voor niets prijkt dit evenement sinds kort op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed van Nederland. Net als andere evenementen, her en der verspreid over Nederland zoals de diverse corso's en processies, worden de Stompwijkse Dagen breed gedragen door de gemeenschap en mogen ze bogen op een lange, ononderbroken traditie.

Tekst Elise Meier
Foto's Stichting Stompwijkse Harddraverij Nooit Gedacht

Het festijn begint op vrijdagmiddag met het kaarten voor de senioren in de feesttent. Dan worden overal vandaan de senioren gehaald en gebracht om gezellig met elkaar te kaarten. En denk maar niet dat het om een handjevol mensen gaat, het zijn er altijd rond de tachtig. Vrijdagavond is er de optocht, waarbij het voltallige bestuur met de burgemeester als erevoorzitter in een koets in de stoet meerijdt. Onder de uitbundige klanken van de fanfare komt de hele ruiterij langs en wordt officieel het evenement geopend. De gezelligheid verplaatst zich vervolgens naar de kermis, die al van oudsher alle boerenjongens en -meisjes van wijd en zijd aantrekt.

In het weekend zijn er allerlei paardenwedstrijden, van concours hippique tot ponyrennen. Op maandag volgt ten slotte het hoogtepunt: de kortebaandraverij. Het hele dorp zit dan op de tribunes en velen ook op het gras rondom de baan. Als het mooi weer is, brengen de mensen de hele dag buiten door. De gezelligheid brengt een saamhorigheid teweeg die dorpelingen en bezoekers verenigt. Ook oud-Stompwijkers komen ervoor terug naar hun oude stek. 'Ik heb het nooit gemist, behalve één keer toen ik in het ziekenhuis lag,' vertelt Theo van den Bosch, voorzitter van de Stichting Stompwijkse Harddraverij Nooit Gedacht.

Sociale cohesie

Die verbondenheid van het dorp met de kortebaandraverij is terug te zien in de ononderbroken traditie sinds de toenmalige vereniging Nooit Gedacht de wedstrijd in 1909 voor het eerst organiseerde, maar ook in de lange zittingsperiode van de respectievelijke voorzitters. In ruim honderd jaar zijn er welgeteld vijf voorzitters geweest. En de huidige voorzitter Theo van den Bosch komt zelfs van een familie die het voorzitterschap al drie generaties vervult. 'Je krijgt het van huis mee, het gaat van vader op zoon. Iedereen bij ons is gek van het feest, het is echt een familieaangelegenheid. Mijn zoon zit ook in het bestuur. Ik ben geboren in het dorp, ben er opgegroeid en nooit weg geweest. Er zijn hier veel boerenbedrijven die allemaal ook een paard op het erf hebben lopen. De jeugd groeit er gewoon mee op.'

De eerste harddraverij in Stompwijk die gedocumenteerd is, werd in 1857 gehouden.

Het helpt natuurlijk ook dat er tijdens de Stompwijkse Dagen allerlei dingen voor de jeugd georganiseerd worden, zoals een gratis kindervoorstelling met ijs en snoep, spelletjes, maar ook een draaimolen en niet te vergeten de paardentoto, waar kinderen kunnen voorspellen wie er gaat winnen bij de kortebaandraverij. Speciaal voor de jeugd is in de jaren zestig het ponyrennen geïntroduceerd, dat sindsdien een ongekend succes is geweest. Juist in die tijd ging het iets slechter met de populariteit van de kortebaandraverij, maar dat tij is met onder meer door het ponyrennen gekeerd.

Rijke boeren

De kortebaandraverij van Stompwijk kent een lange voorgeschiedenis. Stompwijk ligt middenin het veenweidegebied van Zuid-Holland, dat na de droogmakerij en de veenafgraving een gebied werd waar veel melkvee gehouden werd. De boeren verkochten in de achttiende eeuw hun overtollige boter in de omliggende steden en verdienden daar een goede boterham mee. Als de boeren na een marktdag terugreden, werden er vaak wedstrijdjes gehouden met paard en wagen. Naast de werkpaarden voor het boerenbedrijf schafte de ene na de andere rijk geworden boterboer een luxepaard aan, vaak Gelderse paarden. Dit was een manier om hun welstand te laten zien. Dat zij niet vies waren van een wedstrijdje uitte zich al snel in allerlei draverijen. Rond 1880 waren er veel paardendraverijen in Noord- en Zuid-Holland.

De eerste harddraverij in Stompwijk die gedocumenteerd is, werd in 1857 gehouden. Toentertijd was het een kastelein die dit organiseerde. In het begin van de twintigste eeuw kwam het in zwang om sport in verenigingsverband te gaan beoefenen. Er werden in binnen- en buitenland veel sportieve verenigingen opgericht zoals voetbalverenigingen, maar ook de Friese Elfstedentocht en de Tour de France. In 1909 is in Stompwijk de harddraverijvereniging Nooit Gedacht opgericht. Het bestuur was vanaf het begin omvangrijk, momenteel zitten er tweeëntwintig leden in. Vanaf 1916 is de burgemeester erevoorzitter. 'Dat is handig, het zorgt voor korte lijntjes,' licht Frans Jansen, geëngageerd vrijwilliger, toe. Frans Jansen is ook de coauteur van het boek *Honderd jaar harddraverij en kermis in Stompwijk – Het jaar van de eeuw*, dat hij samen met zijn broer en diens vrouw heeft geschreven. Het bestuur kan voor het vele werk dat bij het organiseren van het evenement komt kijken, terugvallen op een grote groep vrijwilligers. 'Als er hier een oproep in de plaatselijke krant staat, melden zich zo meer dan veertig vrijwilligers aan.'

Draagvlak

Het is duidelijk dat het evenement een breed draagvlak onder de plaatselijke bevolking heeft. Vroeger al kwamen de bezoekers van heinde en verre naar dit enige katholieke bolwerk in een verder overwegend protestants gebied. De kermis heeft dan ook al voor vele 'kermiskoppels' gezorgd. Het vroegere gebruik dat een jongen het meisje van zijn dromen als kermismaatje meevroeg door haar van tevoren een koek te geven, bestaat niet meer. Het idee was dat de jongen een paar dagen voor de kermis op bezoek gaat bij het meisje en haar familie. Als hij dan het 'kontje' van de koek kreeg, betekende dat een afwijzing, maar als hij een stuk uit het midden van de koek kreeg, was de afspraak beklonken. In Stompwijk lopen heel wat echtparen rond die begonnen zijn op de kermis.
Hoewel de kermiskoeken niet meer bestaan, is er tijdens de kermis nog wel een speciale kaneelstok te koop bij de plaatselijke supermarkt.

'Het is altijd een heel gezellig feest,' vertelt Frans Jansen. 'Het is ook een reünie, je ziet al je oude vrienden weer terug. Het zorgt voor samenhang en binding. Vroeger, als kind, ging je al op een holletje naar de kermis. Het is altijd een leuke kermis geweest, nooit vechtpartijen, gewoon supergezellig. Er komen ook veel jongeren uit Zoeterwoude, een boerendorp met hetzelfde karakter, om hier feest te vieren. Gewoon op de fiets, hele drommen. De draverij in Stompwijk was al vroeg overal in het Westland een begrip.'

Theo van den Bosch beaamt dat: 'De kortebaan is een aparte tak in de paardensport. Het is hier in Stompwijk altijd op gras geweest, het is zelfs de enige grasbaan in Nederland. Het is nooit een probleem geweest om genoeg deelnemers te vinden, er komen niet alleen paarden uit Stompwijk, maar uit heel Noord- en Zuid-Holland. Het hele dorp loopt ervoor warm, na de paardendagen is het hier uitgestorven.'

Regelgeving

Zo'n groot evenement organiseren kost veel tijd, de voorbereidingen beginnen dan ook al in januari met het aanvragen van alle vergunningen. 'Voor al die vergunningen moet je tegenwoordig bijna juridisch geschoold zijn,' vertelt Frans Jansen. 'Elke keer verandert de regelgeving weer en het wordt steeds strenger. Plannen voor de veiligheid, een noodplan, een alcoholcontroleplan, een vluchtplan. De wet- en regelgeving wordt ondertussen een bedreiging voor het culturele leven van Nederland. Gelukkig draagt iedereen zijn steentje bij en allemaal belangeloos. De vergunning wordt dan ook, na de nodige aanpassingen en bijstellingen, elk jaar weer verkregen.'

Het feit dat dit evenement zo leeft bij de gemeenschap komt natuurlijk ook doordat er zo veel leuke attracties voor de jeugd zijn. Voor de oudere jeugd is het meehelpen met opbouwen leuk. 'Daar zijn ze zo'n week mee bezig met vijftig à zestig vrijwilligers. Die sfeer van saamhorigheid maakt het dorp sterk,' vertelt Theo van den Bosch. De vereniging streeft bewust naar verjonging van het bestuur. Na je zeventigste moet je eruit. Het kost de vereniging niet veel moeite om jonge mensen te vinden voor het bestuur van de vereniging, hoewel het een serieuze verantwoordelijkheid met zich meebrengt. 'Van de bestuursleden moeten er tijdens een feestavond altijd twee of drie nuchter blijven. Dat is best moeilijk, als iedereen aan het feesten is,' legt Frans Jansen uit.

Naast de regelgeving zijn er nog andere bedreigingen voor de Stompwijkse kortebaandraverij. 'De kortebaan is een recht stuk grasland. Nu wordt er al vijftien jaar gesproken over het verbreden van de ringvaart. Als dat gebeurt, wordt de baan te kort. Gelukkig hebben we een goede samenwerking met de gemeente, dus ik verwacht dat we daar wel uitkomen,' zegt Theo van den Bosch.

Nationale Inventaris

De Stichting Stompwijkse Harddraverij Nooit Gedacht is dankbaar voor de plaatsing van het evenement op de Nationale Inventaris en hoopt daarmee ook wat meer bekendheid en bescherming te krijgen. Op de vraag of ze niet bang zijn voor een te grote toeloop op het gezellige evenement antwoordt Theo van den Bosch stellig: 'Nee hoor, er is plaats genoeg langs de baan. Het enige is dat er misschien niet genoeg parkeerplaatsen zijn. Dan moeten mensen maar met het openbaar vervoer komen. Maar het is één brok gezelligheid en iedereen is welkom.'

De korte baan is een recht stuk grasveld.

Tijdens het feest komt de hele omgeving samen en wordt er weer bijgepraat.

Tijdens de spannende race houdt iedereen zijn adem in.

Ambachten en de toekomst

Design met wortels is een traject dat de afgelopen vijf jaar door Tapis Plein is uitgevoerd met als doel manieren te vinden om ambachten een toekomst te geven. Tapis Plein is een expertisecentrum voor erfgoed en participatie. Het is gevestigd in Brugge, België. De publicatie *Een toekomst voor ambachten* vormt het sluitstuk van het traject. In dit traject is onder meer onderzocht hoe traditionele vaardigheden en kennis doorgegeven kunnen worden, hoe actualisering en innovatie het beste bereikt kunnen worden en hoe nieuw publiek aangesproken kan worden. Een interessant project, ook voor mensen die hiermee bezig zijn Nederland.

Onderverdeeld in thema's als Eerste hulp bij ambachten, Ambachten doorgelicht, Kansen grijpen, Do it yourself, Inspirerende cases en In de diepte wordt uitgebreid ingegaan op alle aspecten van het ambacht met veel voorbeelden uit nationale en internationale onderzoeken. In kaders tussen de tekst worden afkortingen uitgelegd en verwijzingen naar websites gegeven. Dit verhoogt de overzichtelijkheid van de teksten, die verder ook op een heel leesbare manier zijn vormgegeven. Een aanrader voor iedereen die met ambachten bezig is of, zoals de ondertitel van het boek luidt, 'voor erfgoedwerkers, designers, ambachtslui, ondernemers, docenten, publiekwerkers...'

Inspiratieboek Een toekomst voor ambachten **(Brugge, 2014)**

Vlöggeln

In het Twentse Ootmarsum, dicht bij de Duitse grens, voert de plaatselijke bevolking al sinds jaar en dag een curieus ritueel uit tijdens de paasdagen. Het wordt daar vlöggeln genoemd en houdt het midden tussen een processie en een theaterspel. Naast het paasvuur, dat ook in buurgemeenten nog steeds een veel voorkomend paasgebruik is, is het vlöggeln dus een vast onderdeel van de plaatselijke paastraditie. Een mysterieus gezelschap van poaskearls voert hierbij de gelederen aan en voert ook de rituelen uit tijdens de rondgang, die steevast eindigt op het kerkplein. Er is al veel geschreven over dit gebruik – waar en onwaar – en er wordt vooral veel gegist naar de oorsprong en de betekenis. Ben Morshuis doet met dit boekje een poging enig licht in deze duisternis te laten schijnen, al heldert hij lang niet alle zaken op. Al met al zijn het wellicht juist de mysteries die het vlöggeln aantrekkelijk maken en jaar na jaar het nieuwsgierige publiek met Pasen naar Ootmarsum doen trekken. Met recht een volksfeest, waarbij het vooral gaat om verbondenheid en gezelligheid. Voor iedereen die meer wil weten over het vlöggeln en andere paasgebruiken in Ootmarsum is dit een interessante uitgave.

Ben Morshuis, ***De paasgebruiken in Ootmarsum*** **(Ootmarsum, 2013)**

Tweeduizend ongepubliceerde kaarten

Het Meertens Instituut en zijn voorgangers hebben in de loop der jaren een ontzagwekkende hoeveelheid gegevens over volkstaal en volkscultuur verzameld en verwerkt in kaarten van Nederland. Een aantal van deze kaarten, waarop de verspreiding per woord of gebruik aangegeven staat, zijn verwerkt in zogenaamde atlassen, zowel taalatlassen als een volkskundeatlas. Maar er zijn ook al decennialang kaarten gemaakt, die nog nooit gepubliceerd zijn. Sinds januari 2014 zijn alle kaarten te raadplegen via internet op de site www.meertenskaartenbank.nl. Het boekje *De kaartenbank. Over taal en cultuur* is een verzameling verhalen over de achtergronden van enkele van deze kaarten door de medewerkers van het Meertens Instituut. Een fascinerende blik achter de schermen waarbij kaarten over onder meer kabouters, huis/ huus/ hoes/ heus, heiligen en de drie Germaanse stammen als oorsprong van cultuur-

verschillen de revue passeren, met veel verwijzingen naar de romanserie *Het bureau* van J.J. Voskuil.

Nicoline van der Sijs (red.), ***De kaartenbank. Over taal en cultuur*** **(Amsterdam, 2014)**

Bathmen en Oranje

Toen het einde van de Franse tijd in Nederland naderde, verschanste het Franse leger zich in enkele steden, zoals Deventer. Zij werden daar belegerd door kozakken, die later hulp kregen van de Nationale Militie. Dit eigen Nederlands leger werd begin 1814 opgericht, mede op initiatief van de erfprins Willem II in zijn functie als Inspecteur Generaal aller Wapenen van het Nederlands Leger en Generaal der Infanterij. Op 27 februari 1814 bezocht zijn vader, Souverein Vorst van Nederland, Willem I de bezette vesting Deventer vanuit de commandopost Bathmen. Dit bezoek aan Bathmen is aanleiding geweest voor het eerste Oranjefeest. Enkele maanden later werd Deventer verlost

van de Franse bezetting. Sinds die tijd viert Bathmen elk jaar op uitbundige wijze Oranjefeesten. Dat begon in 1814 met de proclamatie van de eed op de grondwet, met een bid- en dankdienst in de Dorpskerk en de viering van de verjaardag van Koning Willem I op 24 augustus. De komst van Prins Willem Frederik Karel naar Bathmen in 1820 was uiteraard ook aanleiding voor een groots volksfeest, evenals het langsrijden van Koningin Wilhelmina van Pruisen in 1822. Het koningshuis is tot op heden ongekend populair in de Sallandse plaats en de Oranjecommissie Bathmen heeft het hele wel en wee van twee eeuwen Oranjefeesten nu in een boekje beschreven.

Bathmen spant de kroon. Tweehonderd jaar Oranjefeesten **(Bathmen, 2014)**

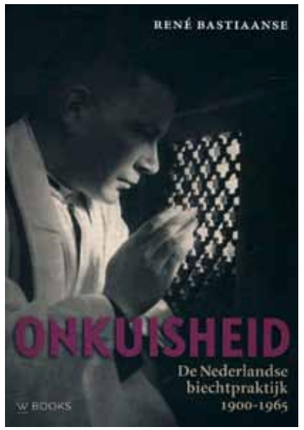

Tussen beschermengel en duivel

Tot ver in de twintigste eeuw was de enige manier voor katholieken om in de hemel te komen het biechten. Niemand was volmaakt, maar met behulp van de biecht en de (meestal) bijbehorende vermaning kon men ontkomen aan de greep van de duivel. De meeste zonden waren seksueel van aard en om de celibatair levende priesters goed te instrueren, werd in het laatste jaar van hun opleiding uitgebreid aandacht besteed aan allerlei vormen van verboden genot. In het boek *Onkuisheid. De Nederlandse biechtpraktijk 1900-1965* wordt uitgebreid verslag gedaan van een onderzoek dat René Bastiaanse heeft uitgevoerd. Hij heeft lesboeken en collegeaantekeningen van Nederlandse priesterstudenten uit die periode onderzocht en heeft zijn bevindingen uiteengezet in een uiterst leesbaar boek, dat ook prima te volgen is voor niet-katholieken. In het eerste deel komt de opleiding van de priesters aan bod, in het tweede deel de theoretische lessen over de onkuisheid, variërend van zelfbevlekking tot sodomie en bestialiteiten, in het derde deel wordt ten slotte ingegaan op de biecht van onkuisheid. Bastiaanse plaatst zijn bevindingen in de (veranderende) tijdgeest en sluit af met een terugblik op de ontwikkeling van de beschreven periode. Na 1965 nam de invloed van de kerk op het dagelijkse leven in Nederland sterk af, iets wat ook terug te vinden is in het aantal bezoeken aan de biechtstoel.

René Bastiaanse, ***Onkuisheid. De Nederlandse biechtpraktijk 1900-1965*** **(Zwolle, 2013)**

Revolutie in Nederland

Zoals in de inleiding van dit boek al gesteld wordt, hebben de jaren zestig van de vorige eeuw vele etiketten opgeplakt gekregen: 'roerige tijden, de protestjaren, het decennium van de flower-power, hippies, happenings en provo's.' Dat dit alles in het werkelijke dagelijkse leven wat genuanceerder lag dan er veertig jaar later naar gekeken wordt, laat dit boek zien. Aan de hand van mooie foto's, wordt een beeld geschetst van een land in ontwikkeling. De overgang van de vooroorlogse kruidenier op de hoek naar supermarkt en winkelcentrum, van donkere huizen met smyrna-kleedjes op de tafels naar lichte doorzonwoningen met strakke meubels, van traditionele rollenpatronen naar gelijkwaardigheid voor man en vrouw, het ging allemaal niet zonder slag of stoot. Aan de hand van verschillende thema's zoals werk, gezag, wonen, popmuziek, televisie en dergelijke wordt een kleurrijk beeld geschetst. De vele foto's, voorzien van locatie en jaartal, geven het verhaal een extra historische dimensie die er tegelijkertijd voor zorgt dat het geheel toegankelijk wordt.
Een mooi en genuanceerd tijdsbeeld, leuk zowel voor mensen die deze jaren hebben meegemaakt als voor andere geïnteresseerden.

René Kok, Erik Somers en Paul Brood,
Het grote jaren 60 boek **(Zwolle, 2014)**

Verhalenverteller van het jaar

Sahand Sahebdivani

Tekst Jolly van der Velden
Foto's David Rothschild, J. van der Velden

Sahand Sahebdivani vluchtte op driejarige leeftijd met zijn ouders naar Nederland.

Met mooi gearticuleerde r-en vertelt hij zijn verhaal, over wat hij belangrijk vindt en wat hem beweegt. Het is niet verwonderlijk dat hij zo gemakkelijk praat. Sahand Sahebdivani is verhalenverteller, onlangs werd hij zelfs verkozen tot Verteller van het jaar 2014. Ook treedt hij op als muzikant en combineert hij het musiceren regelmatig met zijn verhalen. Tegelijkertijd is hij de drijvende kracht achter cultureel Centrum Mezrab, hét vertelpodium van Amsterdam.

Sahand Sahebdivani werd geboren in Iran en kwam met zijn ouders – politieke vluchtelingen – op driejarige leeftijd naar Nederland. De oude verhalen en liederen van Iran gingen mee over de grenzen en werden in het gezin vaak verteld en gezongen. Daardoor behielden ze hun plek en bleken, ook hier, waardevol en inspirerend te zijn.

Hoe wil je de verkiezing tot Verteller van het jaar 2014 benutten?
'Je kunt geen verteller van het jaar zijn zonder er iets mee te doen, het is een prijs met een opdracht. Ik heb die prijs gekregen voor alles wat ik in het afgelopen decennium heb gedaan op het gebied van vertellen en in die lijn wil ik doorgaan. Dat houdt in dat ik veel jongeren aan het vertellen wil krijgen en in Mezrab een podium bied waarin ze dat kunnen oefenen. Ik wil het vertellen in Nederland ook internationaler maken. Wat mij betreft mag het hier meer aanzien krijgen en op het moment dat wij meer samenwerken met vertellers uit andere landen, zal ons dat stimuleren om het vertellen naar een hoger plan te tillen. Je kunt best het hele jaar door in buurthuizen en bibliotheken traditionele verhalen vertellen, maar je kunt er ook een dimensie aan toevoegen, bijvoorbeeld door meer verhalen uit andere culturen te vertellen.'

Een verteller moet zich blijven ontwikkelen en het ambacht serieus nemen.

Hoe hebben de oude verhalen van Iran je in het hier en nu beïnvloed?
'Ik kan mij niets herinneren van Iran, ik heb gevoelsmatig mijn hele leven in Amsterdam gewoond, maar wel in een Iraanse *bubble*. Ik sprak thuis Perzisch, at Iraans eten. Ik ging natuurlijk naar een Nederlandse school, had Nederlandse vrienden, maar ik was elke dag met Iran bezig. Thuis werden de verhalen uit Iran verteld, fantastisch mooie verhalen. Vooral mijn vader heeft mij daar vertrouwd mee gemaakt. Als ik op het podium zeg dat mijn vader een ongelofelijk begenadigd verteller is, dan is dat ook zo, maar mensen denken dan vaak aan een klassieke verteller van de oude mythische verhalen. Dat ligt in dit geval ingewikkelder. Mijn vader kent die verhalen wel, maar hij heeft vooral een liefde voor verhalen in een veel bredere oriëntatie. Een voorbeeld daarvan is dat hij ook van Hollywoodfilms en Woody Allen houdt. Zo grappig dat een Iraanse communistische intellectueel een groot fan is van een neurotische Jood uit New York. Die brede invloed van mijn vader is voor mij heel belangrijk geweest.'

'In onze familie is het gewoon dat wanneer wij bij elkaar komen muziek maken, elkaar verhalen vertellen en moppen tappen. Het is altijd een gezellige bedoening. In Iran is het veel eerder dan hier een grote kring als mensen samen zijn. Het maakt niet uit of dat vijf of vijftig mensen zijn. In het verlengde daarvan ben ik destijds begonnen om elke maand mensen bij ons thuis uit te nodigen. Mijn ouders kookten en er werd muziek gemaakt. Een Ier zat naast een Serviër, daarnaast een Iraniër. Iedereen had zijn eigen instrument bij zich, mijn vader droeg een gedicht voor, mijn moeder zong. Daar is het cultureel café uit ontstaan: Mezrab.'

'Er was hier en daar wel een podium waar mensen konden optreden, maar dan was er geen interactie tussen het publiek en de performer. Dat vond ik jammer en dacht, dan doen we het maar zelf. We hebben een pijpenlaatje geopend in de Jordaan en in de vijf jaar dat we daar zaten, hebben we op die dertig vierkante meter talloze muziekuitvoeringen en vertelavonden gehad. Daar hebben mensen hun talenten ontdekt om te vertellen. Inmiddels zitten we in een groter pand, waar we tussen de drie en zes keer per maand een vertelavond organiseren waar zo'n tachtig à honderd mensen per keer naar toe komen. We hebben Engelse en Nederlandse

avonden. De ene keer mag iedereen vertellen die dat wil, de andere keer is het op uitnodiging. Op die manier bewaak ik de kwaliteit.'

'Het is heel laagdrempelig, zowel voor publiek als voor de vertellers. Het publiek is relatief jong, veel twintigers, veel studenten. Terwijl ik het vroeger altijd heel jammer vond dat vertellen zo ongeveer een hobby voor bejaarden was, waardoor ik het een stille dood zag sterven, zou ik nu willen dat er wat meer ouderen zouden komen. Ze zijn er wel, maar in de minderheid. Wat mensen bij ons meemaken is de verbondenheid tussen het publiek en de performer en

Iedereen heeft een verhaal.

tussen de mensen in het publiek onderling. Mezrab heeft daardoor ook een sociale functie. Zelf kan ik niet in een theater optreden waar ik het publiek niet zie, ik wil interactie. Ik vind ook dat het publiek elkaar moet kunnen zien, want daar speelt de magie zich af. Dan wordt de drempel om zelf wat te gaan vertellen ook lager. We doen heel veel met persoonlijke verhalen. Ieder die wat heeft meegemaakt heeft materiaal voor een verhaal, dat is dus iedereen. Dat is wat wij uitdragen: iedereen heeft een verhaal in zich.'

'Er is in Nederland een tweedeling ontstaan tussen mensen die traditionele verhalen vertellen en mensen die waargebeurde verhalen vertellen. Waar ik voor sta, is die tradities met elkaar te vermengen, ze zijn allebei waardevol. Waargebeurde verhalen vertellen is een hype die uit Amerika is komen overwaaien. Je hebt daar *The Moth*, een vertelgebeurtenis die gigantisch populair is. Elk verhaal wordt opgenomen, online gezet en door tienduizenden mensen beluisterd. Wij hebben in Mezrab één avond waar ook alleen maar waargebeurde verhalen verteld mogen worden.'

'Op het moment dat je met de oude verhalen aan de slag gaat, word je meer gestimuleerd om het ambachtelijke eruit te halen. Want verhalen vertellen is een ambacht, net zo goed als dat je moet weten hoe je hout moet zagen, timmeren en schaven om er een stoel van te maken. Omgekeerd kunnen we met persoonlijk verhalen zo'n emotionele lading erin stoppen, dat dát ook heel veel waard is. Als het goed is, ga je een soort symbiose aan met het verhaal.

Ik ski heen en weer tussen de traditionele en de persoonlijke verhalen. Als je jezelf serieus neemt als verteller, moet je je blijven ontwikkelen en het ambacht serieus nemen, maar af en toe moet je toegeven dat iemand die nog nooit op het podium heeft gestaan, het fantastisch kan doen. Dat zo iemand de mensen soms meer weet te raken dan het verhaal waar je net een paar weken aan gesleuteld hebt. Daar word je nederig van.'

Wat zie jij als de betekenis van verhalen?
'We bestaan als samenleving uit gemeenschappen die van wat we hebben meegemaakt en meedragen, maar een summier gedeelte opschrijven. Het grootste deel van onze ervaringen bestaat uit wat we vertellen aan

onze kinderen, familie, buren en aan elkaar in de cafés. Het vluchtverhaal van mijn ouders is een mooi voorbeeld. Er is nu een generatie Iraniërs die het Nederlands goed genoeg beheerst om daarover te schrijven. Dat betekent niet dat nu pas die verhalen doorgegeven worden. Alle ouders die zijn gevlucht hebben hun kinderen daarover verteld. Al die kinderen hebben aan hun vrienden op school verteld wat hun ouders hebben meegemaakt. Kinderen leren hun cultuur kennen door de verhalen en die dragen bij aan hun identiteit. Dit gebeurt niet alleen bij gezinnen die zijn gevlucht. Een collega en oud-docent van mij, Anne van Delft, komt uit Brabant. Zij heeft een oma die uit Friesland komt en sterk aan haar Friese identiteit vasthield in Brabant. Zij vertelde haar kleindochter verhalen over Friesland die maakten dat zij het gevoel had dat ze bijzonder was. Haar identiteit werd daardoor mede gevormd door haar Friese oma.'

'Ik denk dat in families die niet vertellen, de kinderen een lagere eigenwaarde hebben dan in families die dat wel doen. Ik zie dat bijvoorbeeld bij mijn broertje, die veel minder met Iran bezig is dan ik. Als onze vader een mooi verhaal vertelt over wat hij zelf heeft meegemaakt of een oud mythisch verhaal, dan ontstaat er bij hem een soort trots. Nu is hij de zoon van een man die nooit een pensioen heeft opgebouwd en twintig jaar lang in de wasserette kleren heeft gewassen, maar in de verhalen is mijn vader een verzetsheld, een atleet en een avonturier die meermalen van de berg is afgedonderd omdat hij altijd een hogere top wilde bereiken. Dat is hij bij gratie van de verhalen die hij vertelde en die anderen over hem vertelden. In zich draagt hij ook nog eens de verhalen van zijn vader en grootvaders. Die trots is misschien wel een van de belangrijkste bijdragen die verhalen kunnen leveren.'

'Omgekeerd kunnen verhalen bij anderen begrip oproepen. Ik snap mijn buurman veel beter als ik zijn verhaal hoor. Dat heeft te maken met respect. De verhalen kunnen gaan over een minderheid in een minderheid van onze samenleving, bijvoorbeeld de verhalen over Marokkaanse vrouwen. Op die manier leer je ook beter onderscheiden. Eerst zijn al die migranten één, dan ga je zien dat er een verschil is tussen een Turk, een Marokkaan en een Iraniër, dan ga je zien dat er een verschil is tussen een intellectuele vluchteling en een arbeidsmigrant of tussen een soennitische Turk en een alawiet. Iedereen met zijn eigen gebruiken en verhalen.'

'Ter gelegenheid van Moedertalendag hadden we in Mezrab allerlei mensen die een stuk van een lied ten gehore brachten in hun eigen taal.

Uiterst links: Mezrab nodigt iedereen uit om te vertellen en te luisteren.

Hiernaast: De moeder van Sahand zorgt voor de soep.

Daar was ook een Koerdische dame die benadrukte dat het vertellen van de eigen, traditionele verhalen bij het verzet hoort. Zeker in een land waar het eigen volk wordt ontkend. Verhalen kunnen heel krachtig zijn en eigenwaarde geven. Dat geldt echt niet alleen voor verhalen uit het Midden-Oosten. De Finnen werden in Europa tot anderhalve eeuw terug vaak gezien als een raar barbaars volkje, ergens weggestopt tussen Zweden en Rusland, met een brabbeltaal die niemand verstond. Ergens in de negentiende eeuw zijn zij hun eigen eeuwenoude verhalen op gaan schrijven: het heldenepos de Kalevala. Dat heeft het Finse volk enorm gestimuleerd, doordat zij met het opschrijven van hun epische verhalen terechtkwamen in de rang van volkeren die allemaal ook hun eigen epische verhalen hadden. Dat heeft veel bijgedragen aan de onafhankelijkheid van de Finnen.'

Welke rol speelt religie in jouw verhalen?
'Ik heb islamitische voorouders. In de meeste islamitische landen voel je, zelfs als je niet gelovig bent, in ieder geval cultureel toch wel dat je tot de islamitische wereld behoort. Iran is daar een grote uitzondering op. De meeste niet-religieuze Iraniërs hebben een hekel aan de islam en als een familie één generatie niets aan het geloof doet, hebben de kinderen er al geen band meer mee. Mijn ouders hebben mij nooit meegenomen naar de moskee. Ik werd vaak een seculiere moslim genoemd, maar zo voel ik mij helemaal niet en veel Iraniërs met mij. Onze cultuur is vele malen ouder dan de islam en onze tradities komen veelal van vóór de islam. Ik vind desondanks dat ik een religie, een cultuur die al veertienhonderd jaar onderdeel van ons land is, niet kan negeren. Dat wordt mij niet altijd in dank afgenomen. Ik ken veel seculiere Iraniërs die dat aanstellerij vinden en zelfs een beetje landverraad. Die vinden dat het pas goed gaat in Iran als we daar helemaal klaar zijn met die islam, maar ik vind dat ik mijn overgrootmoeder, die diep religieus was, moet eren omdat zij de verhalen aan mijn vader heeft meegegeven. Ik wil mij niet afkeren van de verhalen die zij bijzonder vond.'

Zijn jouw verhalen politiek geëngageerd?
'Ik kom uit een deel van de wereld waar het politieke en het persoonlijke moeilijk uit elkaar te houden zijn. Als je je in Nederland niet met politiek bezighoudt, dan is dat prima. In Iran en in meer van dat soort landen, kan dat een kwestie van leven of dood zijn. Als voorbeeld is vrouwenstemrecht. Een verhaal dat daarover gaat, draagt niet alleen veel politiek in zich mee, maar kan ook heel goed duidelijk maken hoe de situatie in een land is. Je kunt over vrouwenrechten in Iran een heel algemene verhandeling houden over onrecht en feminisme. Ik kan ook het simpele verhaal vertellen van mijn oma die op haar negende werd uitgehuwelijkt. Mijn moeder, één generatie later, is uit liefde getrouwd met een niet-gelovige man en zij weigerde een hoofddoek te dragen. Vervolgens werd zij na haar huwelijk door een nieuwe regering gedwongen wel een hoofddoek te dragen en is zij met mijn vader naar Nederland gevlucht. Zo'n persoonlijk verhaal zet meer zoden aan de dijk dan een algemene verhandeling.'

'Dit soort verhalen wissel ik ook uit met de zogenaamde vijanden. Momenteel speel ik vaak met een Israëliër, Raphael Rodan. Als wij op het podium staan, dan weet ik dat de Iraniërs in het publiek het verhaal van de Israëliër horen en omgekeerd dat de Israëliërs ook mijn verhaal horen. Hij vertelt bijvoorbeeld over zijn moeder. Zij woonde als meisje in Isfahan, in Iran. Zij was op een dag met haar moeder op de markt en wilde een mooie aubergine pakken, maar kreeg een tik op haar hand van haar moeder voordat zij de groente kon aanraken. Een aubergine die vastgepakt was door een Jood, was namelijk onverkoopbaar voor de marktkoopman. Elke keer als hij dat op het podium vertelt, raakt het me, ook na twintig shows.'

'Laatst vertelde een Armeense vriendin van mij dat ze in de trein tegenover twee jongens had gezeten en hoorde dat de een nonchalant tegen de ander zei: 'Weet je, het vermoorden van al die Armeniërs een eeuw geleden was de wil van God, anders was het toch nooit gebeurd?' Daar moet ik verhalen tegenover zetten, geen politieke verhandelingen. Want verhalen zijn in staat het hart te raken.'

Hindelooper cultuur, levend erfgoed

‘De trots is gegroeid’

Tekst Elise Meier
Foto’s Stichting Immaterieel Erfgoed Hindeloopen

De Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed bevat inmiddels bijna vijftig elementen, van tradities als bloemencorso’s tot processies, van ambachten als klompen maken tot henna schilderen. Een uitzondering op deze enkele elementen vormt de Hindelooper cultuur, die uit meerdere onderdelen bestaat. De Hindelooper cultuur zoals die op de Nationale Inventaris staat, bevat de schilderkunst, dialect, streekdracht en plaatselijke gebruiken die allemaal typisch zijn voor de Friese stad Hindeloopen. Tijd voor een terugblik en een blik op de toekomst.

Wat maakt de Hindelooper cultuur zo bijzonder dat deze als geheel op de Nationale Inventaris staat?
Ten eerste, alle onderdelen hebben hun wortels in het rijke verleden van Hindeloopen. Het dialect, de schilderkunst en de streekdracht zijn een aantal eeuwen geleden ontstaan. Ten tweede, ze zijn kenmerkend voor Hindeloopen of zijn dat in de loop der tijd geworden. Alle elementen komen nergens anders op deze wijze voor. Ten derde, ze hangen nauw met elkaar samen, het ene onderdeel kan niet los gezien worden van het andere. En ten slotte: zowel de schilderkunst en de taal als de streekdracht en de gebruiken bestaan nog steeds. En door de inspanningen van de Stichting Immaterieel Erfgoed Hindeloopen (SIEH) zijn er goede verwachtingen dat ze ook voor de toekomst gewaarborgd zijn.

Geschiedenis

Hindeloopen is een kleine, pittoreske stad met rond de 850 inwoners, aan de oever van het IJsselmeer. In vroeger eeuwen, toen de stad via de Zuiderzee nog een open verbinding had met de Noordzee, voeren vele Hindeloopers met hun schepen op de Oostzee. In de zeventiende en achttiende eeuw verkochten zij jenever en wollen stoffen in Scandinavië en Rusland en namen hout mee terug om dat in Amsterdam of Zaandam te verkopen. Deze reis maakten zij tweemaal per jaar, waarna de schippers met hun familie en schepen overwinterden in Amsterdam. Hindeloopen beschikte niet over een beschutte haven, dus lagen de zogenaamde ‘fluiten’ aan de overkant van de Zuiderzee in de haven van Amsterdam. De vrouwen van de schippers kochten in de grote stad stoffen en andere materialen voor hun kleding. Zij verwerkten in hun streekdracht veel stoffen uit het Verre Oosten, door de VOC naar Holland gebracht.

Het bord met de tekst dat de Hindelooper cultuur geplaatst is op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland.

Kennismakingscursus Hindelooper schilderen aan basisschoolleerlingen.

De leerlingen van De Skulpe krijgen les in de Hielper taal.

Die verschillende invloeden uit Scandinavië, Amsterdam en het Verre Oosten hebben hun sporen nagelaten in de Hindelooper cultuur. Zozeer zelfs, dat deze een buitenbeentje vormt binnen de Friese cultuur. Het dialect is anders dan de andere Friese dialecten, de streekdracht wijkt ook af en de Hindelooper schilderkunst heeft geheel eigen kenmerken.

UNESCO Conventie

De aankondiging dat Nederland de UNESCO Conventie ter Bescherming van Immaterieel Cultureel Erfgoed zou ondertekenen was een aantal jaren geleden de aanleiding voor een aantal Hindeloopers om bij elkaar te gaan zitten. Na aansporing van Ineke Strouken, directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) en het bezoeken van een aantal informatiedagen, besloten zij de Stichting Immaterieel Erfgoed Hindeloopen (SIEH) op te richten.

De SIEH heeft tot doel de Hindelooper cultuur in stand te houden door het opzetten van een structuur waardoor de participatie van de gemeenschap bij het Hindelooper immaterieel erfgoed wordt bevorderd, zodat dit behouden blijft voor de toekomst. Een belangrijk onderdeel daarbij is het betrekken van nieuwe generaties en het aan hen doorgeven van het erfgoed.
De SIEH bestaat officieel sinds december 2011 en heeft sinds haar oprichting bepaald niet stilgezeten. Naast de aanvraag voor de plaatsing op de Nationale Inventaris, die veel tijd kostte, zijn er diverse subsidieaanvragen de deur uit gegaan én zijn er inmiddels al diverse succesvolle projecten van start gegaan.

‘Alleen al het aanvragen van subsidies is een vak apart en in feite een dagtaak,’ vertelt Pieter Bult, projectleider van de SIEH. ‘Het kost veel energie om het professioneel te doen, maar we hebben het allemaal zelf gedaan. Het bestuur bestaat uit zes leden, we vergaderen elke maand en zijn bijna dagelijks op de een of andere manier met het werk voor de stichting bezig. Maar we vinden het allemaal ontzettend leuk.’

Participatie

Het betrekken van de gemeenschap bij de Hindelooper cultuur is één van de doelstellingen van de SIEH. Hoe heeft de SIEH het aangepakt om de Hindelooper bevolking voor hun activiteiten warm te maken?

‘Toen we de stichting officieel oprichtten, hebben we een persbericht verstuurd en een informatiebijeenkomst voor de Hindelooper bevolking gehouden,’ vertelt Pieter. ‘We hebben alle verenigingen en instanties uitgenodigd en uitgelegd wat onze bedoeling was. De respons was heel positief. Inmiddels zijn we drie jaar verder en we zien dat de mensen echt tot het besef zijn gekomen dat ze een heel rijke cultuur hebben, veel meer dan eerst.’

Hindeloopen is flink op dreef met zijn erfgoedzorg.

‘Toen we vorig jaar op de Nationale Inventaris geplaatst werden, hebben we dit bekendgemaakt tijdens een ambachtenfestival. Dat festival hadden wij georganiseerd vanwege het Jaar van het Ambacht. Er is toen een herdenkingsbord met het logo onthuld bij de haven, naast de leugenbank en het sluisje. Het ambachtenfestival was overigens een groot succes. Door de hele binnenstad van Hindeloopen met zijn grachten en steegjes stonden kramen, waar traditionele ambachten uit zowel de stad, de streek als van iets verder weg te bewonderen waren. Alle ambachten die toen op de Nationale Inventaris stonden, waren aanwezig. We zijn van

Ook volwassenen kunnen les krijgen in het Hindelooper schilderen.

plan om dit jaar weer een ambachtenfestival te organiseren, op 30 augustus. Op die dag houdt het overkoepelend orgaan voor het toerisme in de gemeente Súdwest-Fryslân een actie met de stoomtrein.
We beginnen al vroeg met de organisatie van zo'n evenement, niet alleen met het uitnodigen van ambachtslieden, maar ook het aantrekken van vrijwilligers. Je hebt er tientallen mensen voor nodig, voor het geven van informatie, het regelen van het verkeer en het verzorgen van de catering.'

Hoewel Hindeloopen niet groot is en de gemeenschap van oudsher heel hecht, zijn er in de loop van de jaren toch ook mensen van buitenaf in de stad komen wonen. Voelen zij zich ook verbonden met de Hindelooper cultuur? Pieter antwoordt daarop positief: 'Juist bij de cursus Hindelooper schilderen was tachtig procent van de deelnemers van buiten Hindeloopen afkomstig. Die interesse is er dus wel degelijk. De cursus werd aan achttien mensen gegeven in twee ateliers en is inmiddels afgerond. Alle deelnemers hebben een certificaat gekregen.'

Volgende generatie

Het doorgeven van het erfgoed aan de volgende generatie is een belangrijke voorwaarde om immaterieel erfgoed levend te houden. Om die reden heeft de SIEH al zeer snel contact gezocht met de plaatselijke basisschool De Skulpe. In samenwerking met de school, een kinderboekenschrijfster, een vertaler en een tekenaar, is het lespakket De Hielper Taal ontstaan. Begin maart 2014 werd het lespakket met lesmateriaal voor alle groepen gepresenteerd.

Alle lessen hebben te maken met het thema reizen en zijn kort en bondig. Om het toegankelijk te maken is er ook een ganzenbordspel ontwikkeld en zijn er lessen over tellen in het Hindeloopens, of *Hylpers*. Binnenkort is al het lesmateriaal ook digitaal beschikbaar, zodat er op de digiborden mee gewerkt kan worden. Een kenmerk van immaterieel erfgoed is immers dat het met de tijd meegaat. Vanaf het komende schooljaar wordt er door de school structureel een leerkracht vrijgemaakt om les in het Hylpers te geven. En het stopt niet bij de kleintjes. 'Ook komt er via de Fryske Academie een Woordenboek van de Hindelooper Taal,' vertelt Pieter. 'En wellicht kunnen we volgend jaar ook starten met Hindelooper taallessen voor volwassenen.'

Een ander project voor kinderen is het geven van lessen in Hindelooper schilderen. 'Alle kinderen kregen uitleg over de schilderkunst, mochten een bordje maken met eigen motieven en kregen foto's en een dvd mee naar huis,' aldus Pieter. Om de kinderen bewust te maken van hun immaterieel erfgoed heeft de stichting een fotowedstrijd georganiseerd met mooie prijzen.

Ook de streekdracht krijgt aandacht van de jongere generatie. De folkloristische zang- en dansgroep Aald Hielpen geeft op de basisschool regelmatig demonstraties en ook voor de iets oudere jeugd zijn er speciale avonden. 'Wij hebben tegenwoordig zelfs ook kleding voor de jonge kinderen in de stijl van de streekdracht. Die kunnen ze op hoogtijdagen dragen.'

Innovatie

Het is bijna te veel om op te noemen. En dan hebben we het nog niet eens over de documentaire gehad. 'Dat waren we vanaf het begin van plan. Om alles goed vast te leggen moest er een documentaire komen over de Hindelooper cultuur. Uiteindelijk, na een aantal pogingen, is die documentaire er gekomen en op 17 november 2013 uitgezonden door Omrop Fryslân: *Hylper Erfguod Fryslân DOK oer de Hylper kultuer.* De documentaire is nog steeds op internet te bekijken op: http://www.omropfryslan.nl/utstjoering/fryslan-dok-fan-17-novimber-2013-1810.

Vernieuwing en innovatie, meegaan met de tijd, het zijn allemaal geen vreemde woorden voor de Hindelooper cultuur. Juist dat talent om zich aan te passen en tijdig te veranderen heeft ervoor gezorgd dat die cultuur nog steeds bestaat. 'Natuurlijk zijn er altijd mensen die zeggen dat alles bij het oude moet blijven. Maar gelukkig zijn er ook velen die het niet erg vinden dat het verandert. Het is toch zeker levend erfgoed!' benadrukt Pieter.

Bij zo veel projecten en initiatieven is het niet de bedoeling dat de SIEH alles zelf organiseert. 'Nee, de stichting is meer de helikopter die boven de verschillende activiteiten en andere organisaties, zoals Aald Hielpen en de musea, vliegt. We willen projecten stimuleren die de Hindelooper cultuur onder de aandacht brengen. En we willen ook niet alleen van subsidies afhankelijk zijn. We schrijven lokale ondernemers aan om ons financieel te steunen, zodat het echt gedragen wordt door de eigen gemeenschap. Onze bestuursleden zitten midden in de gemeenschap en doen ook mee aan andere activiteiten. We hebben ook weinig moeite om nieuwe bestuursleden te vinden als er één stopt.
Ons geheim? Een goede structuur met goede mensen op de goede plek. En je moet aandacht en waardering geven aan de mensen die ervoor zorgen dat er iets gedaan wordt,' aldus de wijze woorden van Pieter Bult. 'En … we gaan door voor de internationale lijst van de UNESCO!'

Meer informatie:
www.immaterieelerfgoedhindeloopen.nl

Symposium over ambachten, authenticiteit en levensvatbaarheid

Naar een toekomst voor het ambacht

Tekst Annemieke Goudsmit
Foto's Ambacht in Beeld

Het symposium over de toekomst van ambacht op dinsdagavond 27 mei trok een volle zaal in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam. Ambachten lijken volledig terug van weggeweest en zijn hip en sexy. Tijdens het symposium vertelden ambachtslieden vol passie over hun opleiding, kansen, bedreigingen en opvolging, ondersteund door prachtig beeld- en filmmateriaal. Na een boeiende lezing en een korte paneldiscussie was de conclusie duidelijk: aandacht en waardering voor ambachten blijft, maar het ambacht heeft wel ondersteuning nodig van de politiek.

Discussiepanel van links naar rechts: Martine van Lier (Erfgoedwerf), Kristien van den Oever (Amsterdams Grafisch Atelier), Irene Stengs (Meertens Instituut), Jaap Boonstra (Amsterdam Museum), Marco Mout (Atelier De Kruittoren), gesprekleider Albert van der Zeijden (VIE).

Het symposium was een initiatief van Stichting Windy Miller, in samenwerking met het Amsterdam Museum en het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed. Directeur en documentairemaker Wendy van Wilgenburg is gespecialiseerd in het portretteren van ambachten, en initieerde uit passie voor ambachten het 'Ambacht in Beeld' documentaire festival. Het festival wil bezoekers drie dagen lang inspireren door bijzondere ambachten te tonen, vastgelegd in prachtige documentaires. Het symposium was een interessante aftrap voor het Ambacht in Beeld Festival.

Ambachtslieden

Tijdens het symposium werd allereerst de mening gevraagd van de ambachtslieden zelf. Smid Paul van Gerwen werkt zonder kolenvuur vanwege milieuwetgeving. Is hij dan nog wel een volwaardige, ambachtelijke smid? Wel degelijk, volgens het panel en het publiek. Ambachtslieden moeten zich aanpassen aan de technieken en regels van de tijd waarin ze leven. De kwestie van opvolging is een moeilijk punt. Het opleiden van leerlingen neemt veel kostbare tijd. Smid Van Gerwen is ook ondernemer en moet zijn toko draaiende houden, tijd is geld. Hij onderscheidt zich van andere smeden door alles aan te pakken, zo heeft hij bijvoorbeeld stalen stoelen gemaakt. 'Een heel klein deukje en het spiegeleffect is weg, het moet perfect!'
Ook de enthousiaste zeilmaker Robin van Leeuwen pakt de zaken pragmatisch aan. Niet alleen zeilen, maar ook fietstassen en alles wat hem wordt gevraagd wil en kan hij maken. Zijn motto is: gewoon doen. Hij heeft geluk gehad met zijn locatie in de binnenstad, want de meeste ambachtslieden worden verdreven naar de rand van de stad of naar industrieterreinen vanwege hoge kosten in de binnenstad. Over opvolging denkt hij nog niet na. 'Ik doe het pas een paar jaar en ik moet nog veel leren!'

Diamanstslijper Pauline Willemse houdt van klein. Hoe kleiner hoe mooier. Ze heeft het wereldrecord 'kleinste briljant' op haar naam staan. Ze wil afrekenen met het stoffige imago van de diamantslijpers en geeft rondleidingen bij haar werkgever Coster Diamonds. De perfectie van haar werk, inzicht in mogelijke snijlijnen en werken met zo min mogelijk verlies maken haar tot een ambachtelijke vakvrouw. Terwijl het eindproduct niet herkenbaar is als haar 'maaksel'.

Waardering voor het ambacht

Tijdens haar lezing gaf Irene Stengs (onderzoeker en antropoloog Meertens Instituut) aan dat waardering voor ambachtelijkheid in golfbewegingen gaat. Na onverschilligheid volgt een periode van intensivering. Er is nu een zoektocht gaande naar authenticiteit versus massaconsumptie en massamedia, waarin wordt teruggegrepen op traditionele kennis en technieken die eerdere generaties hebben overgedragen. Tijd speelt volgens haar een belangrijke rol bij het uitvoeren van een ambacht. Dat daarbij tegenwoordig concessies moeten worden gedaan illustreerde ze onder andere met een foto. Op de foto zagen we houten planken die in plastic werden aangeleverd bij de restauratie van een molen. Het hout moet dan meteen worden verwerkt om kromtrekken te voorkomen. Eerst vijf jaren de planken in water laten liggen, zoals vroeger gebeurde, duurt gewoon te lang.

Discussiepanel

Het discussiepanel kreeg kort de tijd enkele discussiepunten met het publiek te bespreken. Martine van Lier (Erfgoedwerf), Kristien van den Oever (Amsterdams Grafisch Atelier), Marco Mout (Atelier De Kruittoren), Jaap Boonstra (Amsterdam Museum) en Irene Stengs (Meertens Instituut) deelden tijdens de introductie wel hun specifieke kijk op het ambacht. Maar tijdens het debat werd duidelijk hoe divers er wordt gekeken naar ambachtelijkheid en het bewaren van cultureel erfgoed.
Hoe kan voorkomen worden dat ambachtslieden noodgedwongen de handdoek in de ring gooien? Aangedragen oplossingen waren bijvoorbeeld een lager BTW-tarief voor maakproducten. Het zichtbaar maken van werkplaatsen kan een stimulerende rol spelen, vooral qua opleidingen. Belangrijk is ook de jeugd in aanraking brengen met handwerk. Marco Mout geeft zijn vakmanschap en passie voor houtbewerken door aan jongeren vanaf zes jaar. Ook aan jongeren die een doel nodig hebben in hun leven om uit de problemen te blijven. Met Atelier en Werkplaats De Kruittoren heeft hij hiermee een ruimte geschapen voor jonge talenten die kennis maken met hout, staal, design en audiovisuele middelen. Deze talenten koppelen ze aan 'meesters' en geven daarmee al bijna tien jaar de 'meester en gezelmethode' een modern jasje.

Conclusies

Het publiek was het erover eens dat ambachtslieden belangrijk zijn voor onze cultuur, maatschappij en economie. Zelfs in tijden dat diamanten geslepen kunnen worden door robotten en laserstralen, weet alleen de ambachtelijke diamantslijper met de structuur van de diamant om te gaan. Vakkennis, passie en ervaring zijn onontbeerlijk en behouden ook in de toekomst hun waarde. Aanpassingen in ambachtelijk werk zijn niet te vermijden, we hebben niet de benodigde tijd en er zijn andere regels waar we ons aan hebben te houden. Initiatieven zoals Werkplaats de Kruittoren zijn belangrijk voor de instroom van jonge, talentvolle ambachtslieden. Het ambacht zou ook terug moeten naar de binnenstad, om de zichtbaarheid vergroten en om te kunnen inspireren. De politiek heeft een noodzakelijke taak ambacht te ondersteunen, onder andere door de verlaging van het BTW-tarief voor ambachtelijke producten.

Boven: Ambachtslieden: zeilmaker Robin van Leeuwen, smid Paul van Gerwen en diamantslijper Pauline Willemse.

Rechts: Directeur 'Ambacht in Beeld' Wendy van Wilgenburg sluit het symposium af.

De overheid moet ambachten helpen.

Op zoek naar tradities in de gemeente Maasgouw

Foto's Wiel Derkx

In verschillende gemeenten in Nederland werd aan het verzoek van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) om het immaterieel erfgoed in kaart te brengen, vrij snel werk gemaakt. Laten we eens kijken hoe dat in een vrij nieuwe gemeente als Maasgouw in Midden-Limburg wordt aangepakt.

Kermisprocessie en Draaksteken

De Kermisprocessie is ook een sacramentsprocessie. In het midden van de stoet loopt de priester met een koorkap. Hij draagt de monstrans met daarin het Sacrament van het Altaar, de gewijde hostie.

Burgemeester Stef Strous van Maasgouw memoreerde in zijn nieuwjaarstoespraak op 3 januari 2012 dat het nieuwe jaar was uitgeroepen tot het Jaar van het Immaterieel Erfgoed. Strous riep de mensen op zich bewust te zijn van de tradities en gebruiken, deze te koesteren en door te geven aan de kinderen en kleinkinderen. Volgens de burgemeester hebben we tradities nodig, ze vormen ankerpunten in een snel veranderende samenleving en maken deel uit van onze identiteit.

Identiteit van de gemeente

Strous is één van de vele burgemeesters in Nederland die groot belang hechten aan de eigen identiteit van hun gemeente. Misschien juist omdat Maasgouw pas in 2007 is ontstaan door een fusie van een aantal gemeenten, wordt er vanuit het gemeentebestuur veel waarde gehecht aan samenbindende elementen, aan tradities die de sociale cohesie versterken. De nieuwe gemeente telt bijna 24.000 inwoners en bestaat uit de kernen Beegden, Heel en Panheel, Linne, Maasbracht, Ohé en Laak, Wessem, het vestingstadje Stevensweert en het schilderachtige, witte stadje Thorn.

In oktober 2012 nodigden burgemeester en wethouders van Maasgouw erfgoedorganisaties in de gemeente, waaronder alle musea en heemkundeverenigingen, uit voor een bijeenkomst in het Cultureel Centrum in Heel, de hoofdplaats van de gemeente, om van gedachte te wisselen over mogelijkheden voor een inventarisatie van immaterieel erfgoed. Ook in de lokale pers verscheen er een oproep om mee te praten. Iedere

belangstellende was welkom. Hub Beurskens uit Heel, een kenner van volkscultuur in de gemeente, zou de plannen voor de inventarisatie inleiden.

Een praktische handreiking

Op de avond van 21 november 2012 kwamen ruim twintig belangstellenden bijeen in het Cultureel Centrum. De aftrap werd verricht door Annie Schreuders-Derks. Zij heeft in het naburige Echt het Museum van de Vrouw opgericht en is auteur van de vierdelige almanak *De hele santenkraam*, waarin per seizoen feesten, rituelen en gebruiken in Limburg beschreven worden. Schreuder-Derks

In Maasgouw worden de tradities geïnventariseerd.

benadrukte dat voor het begrijpen van je eigen samenleving het van belang is dat je ook de oorsprong van de gebruiken en tradities kent. Wij hebben allerlei rituelen en gebruiken, maar kennen er de oorspronkelijke betekenis niet van. Als voorbeelden noemt ze beschuit met muisjes bij een geboorte, de chocoladeletter met Sint Nicolaas en Sint Merte Veugelke bij de Sint Maartensviering. Ze vindt het belangrijk dat de tradities worden beschreven. Voor het levend houden en het doorgeven van gewoonten en gebruiken aan volgende generaties is dat heel zinvol.

Hub Beurskens legde aan de mensen die bijeengekomen waren uit hoe de inventarisatie van erfgoed in zijn werk zou gaan. Naast het levende immaterieel erfgoed wilde hij in Maasgouw ook de verdwenen tradities in kaart brengen. Beeldmateriaal en literatuur zijn zeer welkom. Het eindresultaat moet een database met beschrijvingen van diverse tradities in de gemeente Maasgouw worden. Dat bestand zal gekoppeld worden aan de lijst met tradities op de website van het VIE.

Beurskens wilde heel praktisch te werk gaan. Als uitgangspunt voor de inventarisatie nam hij het boek van Ineke Strouken. *Dit zijn wij. De 100 belangrijkste tradities van Nederland.* Voor alle aanwezigen en potentiële onderzoekers had hij een enquêteformulier gemaakt waarop de honderd tradities vermeld staan. De deelnemers hoefden slechts een kruisje te zetten en een opmerking te plaatsen bij die tradities die in hun dorp bestaan. Uiteraard ging het vooral om aanvullingen op de lijst. Dit kunnen in eerste instantie opmerkingen zijn bij de beschreven honderd tradities. Aan het einde van de lijst werd gevraagd naar tradities die geheel anders zijn dan de genoemde honderd.

Lokale varianten

Als tips voor aanvullingen op de lijst van honderd gaf Beurskens al interessante informatie over het immaterieel erfgoed in de gemeente Maasgouw. Nummer 6 in *Dit zijn wij* is carnaval. Beurskens raadt de mensen aan te kijken of het carnaval – de Vastelaovend – op een bijzondere wijze wordt afgesloten. Vaak is er een afscheidsceremonieel dat bestaat uit een vrolijk ritueel van gespeelde weemoedigheid. Zo wordt in Weert de Rog (de vis waarvoor de Weertenaren, de Rogstekers, bang waren) verbrand, in Maastricht treedt het Mooswief op en Roermond kent zijn Bacchusdrieve, waarbij een als Bacchus verklede pop in de rivier de Roer wordt verdronken. In Thorn eindigt de Vastelaovend met het oplaten van de 'Geitebuk' (van tempex). Dit merkwaardig samengestelde dier is het symbool van de gelijknamige carnavalsvereniging van het witte stadje. In sommige dorpen neemt iedereen deel aan de waeverdans waarbij een kring rond het vuur wordt gemaakt en iedereen meezingt.

Waeverdans

Beurskens zelf heeft uitvoerig de waeverdans in Heel beschreven. Bij de afsluiting van de Vastelaovend op dinsdagavond gaan de prins en zijn adjudanten op een tafel staan in de feestzaal. De Raad van Elf en alle andere carnavalsvierders gaan op de muziek van de hofkapel rond de tafel dansen in een steeds sneller ritme. Als iedereen behoorlijk afgemat is, trekt het gezelschap naar het driehoekige dorpspleintje Oppe Linj. Hier staat een beeldje van een draak. Iedereen gaat rond de draak staan. De prins staat op een verhoging. In de bek van de draak worden enkele brandende vuurwerkstaafjes gestopt waar sterretjes vanaf komen. De hofkapel speelt en alle omstanders zingen in hurkzit een afscheidslied dat eindigt met 'Gooje nach, gooie nach'. Dan opeens komen allen omhoog en pakken elkaar bij de hand en zingen een aantal keren achter elkaar, 'Falderietsa, rietsa, rietsa, faldera'. Daarbij wordt gedanst in een rij en steekt iedereen tegelijk afwisselend zijn linker- of rechterbeen naar voren. Van de prins wordt zijn muts met veren afgenomen en hij wordt samen met zijn adjudanten in een gereedstaande auto afgevoerd. En zo komt aan Vastelaovend in Heel een nadrukkelijk einde.

Kermisprocessie in Heel

De enquête naar de tradities in de gemeente Maasgouw is nog niet afgerond. Sommige onderzoekers verdiepen zich uitgebreid in de geschiedenis van gewoonten en gebruiken. Sommige daarvan zijn verdwenen. Beurskens beseft goed dat het voor het VIE moet gaan om tradities die nu nog steeds beoefend worden. Hij heeft zelf ondertussen in zijn woonplaats Heel onderzoek gedaan. Hij is vol enthousiasme over de Kermisprocessie daar. Deze processies past volgens hem in het rijtje van oude processie in Nederland, zoals de Heiligdomsvaart in Boxmeer, de Sint Jansprocessie in Laren en de Bronkprocessie in Eijsden.

De Kermisprocessie van Heel is feitelijk een uitgebreide sacramentsprocessie. Een dergelijke processie wordt gewoonlijk op Sacramentsdag, de tweede donderdag na Pinksteren en dus drie weken na Hemelvaart, gehouden. Het middelpunt van die plechtige stoet is het Allerheiligste, een grote, gewijde hostie die in een monstrans wordt gedragen door een priester die onder een baldakijn loopt. Op Sacramentsdag wordt de instelling van de eucharistie herdacht. De Kermisprocessie, annex Sacramentsprocessie, in Heel wordt jaarlijks gehouden op eerste zondag van september. Dit jaar wordt herdacht dat de paus 750 jaar geleden bepaalde dat Sacramentsdag overal gevierd moest worden. Vóór 1264, dus al meer dan 750 jaar geleden, werden er in het bisdom Luik sacramentsprocessies gehouden. De kerk van Heel, de parochie Sint Stephanus, viel vroeger rechtstreeks onder het bisdom Luik.

Na de eucharistieviering van 10.00 uur trekt de Kermisprocessie door Heel. Langs de route wordt gevlagd en voor de ramen staan Mariabeelden en brandende kaarsen. Vooraan in de stoet zien we de ruiterescorte. Er wordt een banier met onder andere de afbeelding van Sint Stephanus meegedragen. Dan volgen de (carnavals-)jeugdprins, de jeugdprinses en de adjudant die een groot kruis dragen. De harmonie De Vriendenkrans en de drumfanfare Animato zorgen voor muziek, een dames- en herenkoor voor de zang. Leden van de carnavalsvereniging De Gangmaekers uit Heel dragen een Mariabeeld dat wordt omringd door flambouwen. Kerk- en kapelbestuur, gemeentebestuur en allerlei verenigingen zoals de seniorenvereniging Sint Ambrosius, het Vrouwengilde en de Zonnebloem gaan in groepen mee. Communiekinderen en misdienaars lopen zo devoot mogelijk. De priester wordt begeleid door de Schutterij Sint Sebastianus. De schutters dragen het baldakijn.

Communiekinderen doen een reidans rondom de gevelde draak.

Drakenspel

Achteraan in de processie zien we het (schutters)koningspaar, de vaandeldrager van de schutterij en de Haelder Draak (de Draak van Heel). De draak wordt meegevoerd door enkele leden van de schutterij. Rond 11.45 uur komt de bidstoet aan op het driehoekig pleintje De Linj, bij het Mariakapelletje Oppe Linj. Voor het kapelletje is voor de gelegenheid een zand- en bloementapijt gemaakt.
Na de zegen met het Allerheiligste en het zingen van het Tantum Ergo zal de draak, het symbool van het slechte, het onderspit moeten delven. De harmonie speelt eerst het Limburgs Volkslied en iemand legt kort de diepere betekenis van de Kermisprocessie met het Drakenspel uit. Daarna wordt onder de klanken van een mars, gespeeld door de drumfanfare, de draak naar het midden van De Linj geleid. De schutters formeren zich en terwijl tromgeroffel opzwelt en misdienaars steeds luider bellen, lopen het koningspaar, de vaandeldrager en de commandant twee keer rondom de draak. De draak spreekt enkele verwensingen uit en spuwt wat vuur.

Iemand leest namens de draak de 'Declamatie van den draak' voor en de schutterskoning wordt verzocht het vonnis uit te voeren. Onder veel rook en gesis velt de koning met een sabel het monster. Als het kwaad is overwonnen, klinken er kanonschoten. De harmonie speelt het volkslied van Heel en communiekinderen doen een reidans, de *cramignon*, rondom de draak en krijgen daarna van het koningspaar munten voor kermisattracties. De leden van Schutterij Sint Sebastianus voeren de draak met een touw om de nek af. De kermis kan nu beginnen, het kwaad is bezworen! De harmonie en drumfanfare marcheren af met vrolijke muziek.

Bij de Kermisprocessie en het Drakenspel zien we meer dan alleen kerkelijke, devote en plechtige gebruiken en rituelen. Er wordt goed gekeken hoe tradities uitgevoerd moeten worden. Veel mensen in het dorp zijn betrokken bij de processie. Telkens worden er kleine veranderingen in de processie en het spel aangebracht om zo ieder jaar iets nieuws te hebben. De harmonie De Vriendenkrans speelt sinds vorig jaar weer de wat weemoedige mars 'Sainte Christine', waarvan de partituur enkele jaren zoek was. In Heel zien we op fraaie wijze een samengaan van verschillende elementen die van groot belang zijn voor de lokale identiteit en cultuur: religie, spel en drama, muziek, sociale cohesie, gevoel voor erfgoed en traditie.

Eerst inventariseren

Helemaal aan het einde van de vragenlijsten naar tradities die Beurskens voor de inventarisatie opstelde, wordt aandacht voor taal gevraagd. Taal is ook immaterieel erfgoed. Beurskens is echter vooral geïnteresseerd in bijzondere zegswijzen en uitdrukkingen die bij het grote publiek onbekend zijn. Zo werd bijvoorbeeld in Thorn vroeger Sint Maarten aangeduid met Fakkele Tinus. Veel van dergelijke lokale benamingen dreigen te verdwijnen.
De vragenformulieren zijn uitgezet. De reacties komen binnen. Beurskens is bezig met het verwerken van de antwoorden en het doen van nader onderzoek. Het gebied dat nu de gemeente Maasgouw omvat was eeuwenlang staatkundig zeer versnipperd. De bisschop van Luik, de hertog van Gelre, de graven van Horn en Loon en de abdis van Thorn hadden er ieder hun eigen rechten. Bij het onderzoek naar de geschiedenis van de verdwenen en bestaande tradities loopt men tegen deze juridische versnippering aan.

In de gemeente Maasgouw wil men pragmatisch te werk gaan. De onderzoekers denken nog niet direct aan het doen van voordrachten voor plaatsing van tradities op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Ook richten ze zich niet rechtstreeks op het beschermen, *safeguarden*, van tradities. Beurkens zegt het zo: eerst inventariseren, daarna documenteren en vervolgens analyseren. Dankzij deze werkwijze is men in Maasgouw al dan niet bewust bezig met het 'borgen' van tradities en wordt bijvoorbeeld de Kermisprocessie met het Drakenspel heel goed in kaart gebracht.

Wilt u op de hoogte blijven van de ontwikkelingen op het gebied van immaterieel erfgoed?

NEEM DAN VOOR MAAR € 22,– PER JAAR EEN ABONNEMENT.

Geef uw abonnement op via immaterieelerfgoed@live.nl

Colofon

Immaterieel Erfgoed, jaargang 3, nummer 2 – 2014

Immaterieel Erfgoed is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

Redactie en exploitatie:
Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
Tel: 030-2760244
E-mail: immaterieelerfgoed@live.nl
www.volkscultuur.nl
www.immaterieelerfgoed.nl

Redactie:
Ineke Strouken (hoofdredacteur), Elise Meier, Anneke Munnik, Saskia van Oostveen, Pieter van Rooij, Jos Wassink

Met dank aan Marcel Bergema, Ton Fischer, Addy Kaijim, Albert van der Zeijden

Omslagfoto: Nationale Beeldbank
Opmaak: www.icarusontwerp.nl
Druk: www.libertas.nl

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

Immaterieel Erfgoed verschijnt vier keer per jaar. Een abonnement kost € 22,–. Opzegging van abonnementen moet uiterlijk op 1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

MIX Papier van verantwoorde herkomst FSC® C012477

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever. Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 2212-9707

NU VERKRIJGBAAR

AMBACHT

erfgoed, economie en duurzaamheid

VERSLAG VAN DE INTERNATIONALE CONFERENTIE IN MAART 2014

Hoewel de laatste jaren het ambacht weer bezig lijkt te zijn met een opmars in de nasleep van het streven naar puurheid, authenticiteit en kwaliteit, is het voor veel ambachtslieden nog steeds moeilijk om te overleven. Deze situatie bestaat niet alleen in Nederland, maar ook in andere landen. De waardering voor werken met het hoofd is altijd nog groter dan voor werken met de handen.

Op de conferentie werden ideeën uitgewisseld tussen experts uit binnen- en buitenland. Wat is er nodig om ambachten te behoeden voor uitsterven?
Hoe kunnen ambachtslieden hun kennis en ervaring doorgeven aan volgende generaties? En op welke manier kunnen beleidsmakers, vakopleidingen, erfgoedinstellingen en musea daarbij helpen?

Het verslag van alle lezingen en discussies, conclusies en aanbevelingen, is nu te bestellen door € 15,– over te maken op IBAN NL 29 INGB 0000810806 ten name van de Stichting voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed in Utrecht onder vermelding van ambachten.

FONDS VOOR CULTUURPARTICIPATIE

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed

Immaterieel Erfgoed is het tijdschrift voor de immaterieel erfgoedsector. Het blad verschijnt vier keer per jaar en geeft informatie over immaterieel erfgoed en over het beleid dat hier uit voortvloeit. Het tijdschrift Immaterieel Erfgoed wordt uitgegeven door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed, het landelijk kennisinstituut voor immaterieel erfgoed.

Immaterieel Erfgoed heeft te maken met de tradities die je van huis uit hebt meegekregen en die je deelt samen met anderen. Mensen, groepen en gemeenschappen ontlenen er hun culturele identiteit aan. In 2003 heeft UNESCO een verdrag aangenomen, dat gericht is op de bescherming en versterking van het immaterieel erfgoed en het ondersteunen van de betrokken gemeenschappen in het doorgeven van hun erfgoed aan volgende generaties. De Nederlandse regering heeft dit UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed in 2012 ondertekend. Een verplichting die uit het verdrag voortvloeit is dat elke lidstaat het immaterieel erfgoed binnen de eigen landgrenzen identificeert en documenteert door het aanleggen van een nationale inventaris.

Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) is aangewezen om zorg te dragen voor de implementatie van het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed.

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht Telefoon 030 – 276 02 44
E-mail immaterieelerfgoed@live.nl Internet www.volkscultuur.nl

Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed